

# המניפסט הדיאלוגי

קווים מנחים להתארגנות דיאלוגית

טיוטא-2

© Copy-left

מותר להעתיק ולצטט, ומומלץ להעביר הלאה,

ואפשר גם לפנות ישירות למחבר.

דני לסרי – 0545-818711

[danlasry@gmail.com](mailto:danlasry@gmail.com)

[www.talmudnefesh.co.il](http://www.talmudnefesh.co.il)

תשע"ח

2018

## תוכן

|         |                                        |
|---------|----------------------------------------|
| 4.....  | הקדמה (שהיא חלק בלתי נפרד מן המניפסט): |
| 7.....  | סדר ספונטאני וניסוח מודע               |
| 9.....  | התארגנות דיאלוגית                      |
| 11..... | מעמד ההסכמות ועקרון הסובלנות           |
| 13..... | מעגל של שונים                          |
| 14..... | מעגל של פשטות                          |
| 15..... | אכיפה ספונטאנית                        |
| 20..... | חוש מידה לעיסוק בצורה                  |
| 22..... | לימוד מדיטציה ונוכחות                  |
| 24..... | מעגל של הדדיות                         |
| 26..... | נורמות הקבוצה                          |
| 28..... | העובדות הקשות של החיים                 |
| 29..... | מעגל של אהבת חנם                       |
| 33..... | הפותח שעריו                            |
| 35..... | המביא את האמת והמסכים להפריע           |
| 37..... | מקור זרימת היצירה                      |
| 43..... | מעגל נושא סתירות                       |
| 45..... | אלוהים שלי, אלוהים שלך, ואלוהי הדיאלוג |
| 49..... | מעגל של יוצרים                         |
| 51..... | מעגל של מביטים בעין טובה               |

|    |                           |
|----|---------------------------|
| 54 | .....אחריות עודפת.        |
| 56 | .....צא לחופשי            |
| 58 | .....העתיד שמברך את ההווה |
| 65 | .....סדה המשמעות הקבוצתי  |
| 69 | .....אחרות                |
| 70 | .....עבדות                |
| 72 | .....מנהיגות, סיפור וצורה |
| 75 | .....שייכות               |
| 78 | .....יושר                 |
| 79 | .....בריתות               |
| 81 | .....מעגל של בני-חירות    |
| 82 | .....סיכום ההסכמות        |
| 85 | .....לאן הלאה             |

## הקדמה (שהיא חלק בלתי נפרד מן המניפסט):

### 1.

נניח שיש יישוב זורם ודיאלוגי בהתארגנותו הקהילתית. וכעת נניח שהוא מחליט לפתוח את שעריו למתיישבים חדשים.

מיד הוא מוצא את עצמו בלבו של פרדוקס:

אם יתיר את הכניסה חופשית לכל מעוניין – מלבד העובדה שאולי לא יהיה מקום לכולם – יש חשש שיכנסו אנשים לא מתאימים שאינם מבינים את רוח המקום ובהצטברותם הם ישנו את אופיו הדיאלוגי.

מנגד, הקמה של **וועדת קבלה** היא כבר מעשה בעל אופי מסוים, שעלול לפגוע במבקשים להתקבל, ולא פחות מכך באנשי היישוב. עצם כינונה של הוועדה כמו גם הלך הרוח של התנהלותה, מכניס את היישוב כולו להלך רוח לא דיאלוגי.

שתי הדרכים לא מיטיבות.

האם ישנה דרך שלישית?

### 2.

לא במקרה זו השאלה שאני פותח איתה.

לכאורה זו סוגיה צדדית שאינה נוגעת למהות אופיו הדיאלוגי של היישוב. הרי היישוב התקיים באופן דיאלוגי גם לפני שעלתה שאלת צירופם של אנשים חדשים. אבל שאלת **הגבולות** היא גם שאלת **המרכז**. דרכה מתחדד מה שמאפיין את היישוב בהתארגנות דיאלוגית.

לא רק שזהו אירוע מבחן בתולדותיה של התארגנות דיאלוגית, אלא שדרכו ניתן לעמוד בצורה מדוקדקת על כל מה שמייחד את ההתארגנות הזו. אולי לפני כן לא עמדה סוגיית המצטרפים החדשים, אבל היו סוגיות אחרות, ובכולן אפשר למצוא הד לשאלה החזקה הזו – מי בפנים ומי בחוץ.

### 3.

אני רוצה להשתמש בשאלה הזו כמטפורה להאיר את **עקרונותיה של התארגנות דיאלוגית**. לצורך העניין אפשר לדמות את המניפסט הזה למעין מדריך שניתן למצטרף חדש לקהילה, כדי שידע למה הוא מצטרף, ויבחן האם הוא מעוניין בכך:

**"חבר יקר, הנך נכנס להתארגנות דיאלוגית, הנה מספר כללים הקשורים לתנועה, ליחסים ולחוקים של התארגנות זו. דברים אלה יוכלו לעזור לך להתמצא כאן."**

זהו סוג של קוד אתי-מוסרי של התארגנות דיאלוגית.

### 4.

התחלתי עם **יישוב**, אבל עקרונות הפעולה הללו נכונים באותה המידה לכל התארגנות שחפצה להיות דיאלוגית – זוג, משפחה, עסק, מסגרת חינוך, בית מדרש, קבוצת למידה, ארגון עולמי – כולם התארגנויות אנושיות שיכולות לפעול ברוח דיאלוגית.

בשלב הזה היה מתבקש אולי להסביר את הכוונה במונח **"דיאלוגית"** ומה מייחד התארגנות דיאלוגית מהתארגנות דמוקרטית או התארגנות קומונירית או התארגנות אנרכית או כל צורה אחרת של התארגנות אנושית. אבל במקרה הזה דומה שמבוא כזה יהיה מיותר – **העקרונות** מבטאים את גופה החי של התארגנות כזו ומיטיבים להאיר את רוחה יותר מכל הרחבה תיאורטית. שאלתם מה היא התארגנות דיאלוגית – ובכן, כל התארגנות שפועלת ברוח עקרונות אלו.

### 5.

ועם זאת ראוי לשים לב שהעקרונות שאני פורש צומחים כולם מתוך **אינטואיציה בסיסית**, שהיא גם זו שמנחה בפועל את מי שחיים ופועלים בהתארגנות דיאלוגית. לו אינטואיציה זו הייתה מספיק יציבה, די היה בה. לא היה צורך לפרט עקרונות, קווים מנחים והסכמות.

**הפירוט בא למלא שני צרכים:**

מצד אחד הוא בא לעזור **לדייק** בחיי היומיום ובשגרת המעשה כאשר האינטואיציה הדיאלוגית לא מספיק יציבה וברורה, ויש צורך **בתיווך** המתרגם **לעולם המעשה**.

ומצד שני הפירוט הזה הוא חלק מלימוד שבא להזכיר לרוח את עצמה ואגב כך **לבסס ולייצב** אותה.

וכך ישנם יחסי גומלין של השלמה והזנה בין המרכז לשוליים, בין הרוח (האינטואיציה), לפרטים ולעקרונות. החקירה בעקבות העקרונות מעמיקה את הרוח, והרוח שהעמיקה את שורשיה מיטיבה לכוון את המעשים, גם בלא להזדקק בפועל לעקרונות מנחים.

הלימוד הזה יכול לדייק את **אופן ההוויה** של האדם בתוך התארגנות דיאלוגית. הוא יכול ליצור השראה, ולפזר הרבה דעות קדומות והרגלים שאנו נושאים עמנו ממקומות אחרים.

## **.6**

הבה נניח, אם כן, שהקוראים כבר מבינים פחות או יותר מה היא **התארגנות דיאלוגית**. האינטואיציה הבסיסית מוכרת להם, והם רק רוצים להבין כיצד לעשותה נוכחת בחייהם ובהתארגנותם.

העירו לי שאולי השם "מניפסט" אינו מתאים לצורך הזה. מניפסט רומז למעמד הצהרתי אידיאולוגי, המנפנף בדגלים ומכריז בקול גדול על אמת חדשה. אני אכן משתמש בו על דרך הבדיחות וכחד לאותם מניפסטים גדולים, אבל יש למילה "מניפסט" גם משמעות של התגלמות – ביטוי במעשה. במובן הזה זה בדיוק מה שזה: אני מבקש לתת בשר לרוח הדיאלוגית.

נצא לדרך.

## סדר ספונטאני וניסוח מודע

7.

מה מעמדם של כללים אלו?

הם **הניסוח המודע של עקרונות המגיחים באופן טבעי** במהלך ההתארגנות הדיאלוגית. זו לא המצאה שרירותית המנסה לכפות על הקבוצה חוקי התנהגות הזרים לטבעה, אלא **התחקות אחר קווי המתאר** של מה שנוצר באופן ספונטאני כשקבוצת אנשים חוברת באופן דיאלוגי.

בכל זאת, הניסוח המילולי אינו מיותר, ובעיקר הוא נועד לתקן את הבלבול הנובע מכך שרובנו מגיעים מתרבות לא-דיאלוגית ומופעלים על ידי נורמות והרגלים שנלמדו בה.

הניסוח המילולי יכול לעזור לבסס את **נקודת שיווי המשקל** הטבעית של קבוצה דיאלוגית בעצם ההארה המודעת של העקרונות.

8.

על אף המטפורה של "מדריך הניתן למצטרף חדש לקבוצה", אני מתייחס לכללים אלו פחות כהתוויות בפועל – כלומר, פחות כספר חוקים שיש לפעול לפיו – ויותר כנושא למדיטציה ולימוד, **המזכיר** לכולנו מה הוא הלימוד שמאחד אותנו. ככזה הוא רלוונטי לכל חבר בקבוצה ולא דווקא לחדשים.

העיקר הוא באותה **אינטואיציה בסיסית** שהולכת ומזדככת – הן מתוך הלימוד, הן מתוך חיי היומיום בתוך התארגנות הזו, והן מתוך ההצלבה בין השניים: הלימוד שמלווה את המעשה ומהעשה שמלווה את הלימוד. כך נוצר תואם בין הניסוח המילולי לבין הכוחות הספונטניים שנמצאים בנו ובקבוצתנו כחלק מרוח הדיאלוג השורה עלינו. אפשר לראות בלימוד (בעיון במושכלות) סוג של פרקטיקה מוסרית, שמזכירה את העיקר, וכל השאר כבר קורה מעצמו.

כל מה שנאמר כאן בהמשך הוא בגדר **ניסוי**. ומכאן גם אופיו כטיוטא.

ניסחתי את ההסכמות מתוך התנסותי בקבוצות דיאלוג והתארגנויות דיאלוגיות, ומתוך נאמנות לרוח הדיאלוגית וניסיון "לתקשר" את ההשלכות המעשיות שתומכות בקיומה.

קרוב לוודאי שמה שאני רואה מוטה על ידי העדפותי האישיות, ולבטח לא ממצה את מלוא הרוחב של התארגנות דיאלוגית. זו התחלה של משהו, בסיס להתייחסות, והזמנה להמשך חקירה.

לא רק רשימת ההסכמות, אלא גם ניסוחן עושה הבדל. ובמקומות שונים יכולתי לראות ניסוחים אלטרנטיביים שונים.

וכמובן, יש כאן **מערכת**. לא מן הנמנע שמישהו אחר היה מייצר רשימה אחרת לגמרי של הסכמות, ועדיין, בשלמותן, הן היו מבטאות את האינטואיציה הדיאלוגית הבסיסית.



## התארגנות דיאלוגית

### 10.

אני רוצה להאיר את העקרונות הכלליים שיכולים להיות רלוונטיים לכל סוג של התארגנות דיאלוגית – החל מחיי זוגיות ועד להתארגנויות רחבות מאוד כמו מדינות ומערכות כלכליות.

נכון להיום התארגנויות דיאלוגיות הן נדירות, ובדרך כלל הן באות לידי ביטוי בקבוצות קטנות – אפשר לדמיין זוג או קבוצה שמתנהלים באופן דיאלוגי, קשה לדמיין מדינה שעושה כן. ואכן, יש מקום למחשבה שעקרונות מסוג זה יכולים להיות רלוונטיים רק באופן מקומי ובהתייחס להתארגנויות קטנות. ועם זאת:

**אני מאמין שניתן להכלילם מעבר לקבוצות הקטנות.**

ככלות הכול אנחנו חלק ממארג אנושי וחברתי מורכב שיש בו אינספור השפעות הדדיות – "כיס דיאלוגי" בתוך מארג לא דיאלוגי יהיה תמיד מוגבל באופקיו.

### 11.

חשוב לי, לפיכך, לדמיין מציאות דיאלוגית רחבה ועקרונית יותר, שבה תוכלנה לקנן ההתארגנויות הדיאלוגיות הקטנות, והייתי רוצה לראות איך העקרונות המובאים כאן יכולים להיתרגם להתארגנויות בקנה מידה גדול – למשל כיצד הם יכולים להיתרגם **למערכת כלכלית** חדשה.

עם זאת, לצורך ההצגה, אסתפק בהתארגנויות קטנות.

כמה קטן?

קטן במידה כזו שכל אחד בקהילה מכיר כל אחד אחר, ויש לו הזדמנות לרגעים של אינטימיות עמו.

מתוך הגדרה זו עולה שהגודל תלוי גם בזמן ובאופייה של הפעילות המשותפת. ככל שאנשי ההתארגנות נפגשים פחות זמן, כך היא צריכה להיות קטנה יותר.

## 12.

ועל אף שבמציאות קרוב לוודאי שמדובר ב"כיסים דיאלוגיים" בתוך מציאות חברתית רחבה יותר שאינה דיאלוגית, נראה לי חשוב שהיחס של החברים בקבוצה להתארגנותם לא יהיה יחס של התבודדות והתגוננות, אלא תמיד בזיקה של שייכות לזרם דיאלוגי רחב יותר, שגם אם אינו נוכח בסביבה הקרובה הוא קיים בעולם – קיים במקומות אחרים, קיים בזמנים אחרים, וקיים בבחינת פוטנציאל ותשוקה גם במקומות שנראה כאילו אינו קיים בהם.

זה יאפשר להתייחס ללימוד לא רק כהשקעה מקומית, אלא כחלק ממגמה רחבה יותר, שאדם יכול להתמיד בה גם כשהוא יוצא מהתארגנות דיאלוגית אחת ועובר לאחרת. הוא עצמו, בכל מקום שהוא מגיע אליו, ממשיך לשאת את בשורת הלימוד, ולזכך את יחסו לזולת גם כשהוא נמצא בסביבה שהיא לא דיאלוגית במובהק.

במובן הזה, מה שהוא עמל וטורח ולומד בתוך התארגנות נתונה, הוא חלק מזיכוכך הליכתי בעולם – דיוק יחסו האתי להוויה – והלימוד הנוכחי בהתארגנות המסוימת, רק מאפשר לו להמשיך להתאמן בזה.

## 13.

ואם לחזור אל ההתארגנות הדיאלוגית – הרי שערכן של הסכמות המנוסחות במודע ובמשותף, הוא, בין היתר, בהתכוונות המשותפת שהלימוד הזה יכול ליצור. אין זה רק קוד אתי של אדם בודד, אלא הסכמה לחוקי משחק מסוימים, מוכרים ומוסכמים על כולם.

וכך, אנשים במסע דומה יכולים לתמוך זה בזה. יותר קל לך לדייק בדרכך כשאתה בסביבה של אנשים שמסורים לאותו לימוד. התארגנות דיאלוגית יכולה לעזור לכל יחיד לזכך את יחסו אל הוויה, בו בזמן שהוא עוזר להתארגנות כולה לדייק את סדרה.

## מעמד ההסכמות ועקרון הסובלנות

### 14.

מה מעמדם של עקרונות אלו? האם הם חוקים בדומה לחוקי משחק הדמקה, או בדומה לחוקי המדינה? כיצד על אדם – מצטרף חדש – להבין את ההסכמות של הקבוצה?

אני מכנה אותן **הסכמות** ולא חוקים, כדי להדגיש את אופיין הגמיש. הן אינן יוצרות דיכטומיה של שחור ולבן, אלא **מוקד של שיווי משקל**.

הנחת הבסיס של התארגנות דיאלוגית היא כזו:

הסכמה (כזו או אחרת) נחוצה לתפקוד הקבוצה, ליציבות שדה המשמעות שלה, לשיווי המשקל הדיאלוגי שלה, אבל, היא לוקחת בחשבון שכמו כל נקודת שיווי משקל תמיד תהיינה הפרות של שיווי משקל, והפרות אלה כלולות בהגדרת שיווי המשקל.

לפיכך, יחידים בקבוצה והקבוצה ככלל – סובלניים להפרות של הסכמות, ובפרט לא פועלים תחת השראה אוטופית שמנסה ליצר מנגנון שיבטל אחת ולתמיד את כל ההפרות.

### 15.

התארגנות דיאלוגית מניחה קיומה של "יד סמויה" הדואגת לכך שהפרות אלה יהיו במידה. משמע, באותה מידה (נניח 20% מן המקרים) שלא תפגע בשיווי המשקל הקבוצתי באופן קריטי.

כמו אדם בריא שלפעמים הוא חולה, ושהמחלה היא חלק בלתי נפרד ממנגנון בריאותו, גם כאן מכבדים את ההכרעה האישית של יחיד כזה או אחר לא לעמוד בהסכמה, ולא בהכרח מתרגמים זאת לביקורת כלפיו, או מהלך הדורש את גירשו.

בין היתר מתוך הבנה שאי-מילוי ההסכמה בפועל הוא לא בהכרח אי-כיבודה.

סובלנות זו כוללת בתוכה סובלנות ליחידים שפה ושם לא מכבדים את ההסכמה, וכוללת גם את הסובלנות ליחידים שרק לעיתים רחוקות מכבדים אותה. כולם חלק מן המארג, וישנה לא רק הכלה שלהם, אלא גם הבנה של נחיצותם.

ועם זאת, היחס הגמיש אל החוק הוא לא התוויה המזמינה **כל אחד** לעבור על החוק.

פרשנות אחרונה זו אופיינית לתפיסה אידיאלוגית של שחור או לבן, אשר מתרגמת **גמישות להפקרות** (מתוך ההרגל להיות מוכווני-חוץ, ולהעמיד בסתירה את הרצון האישי וההסכמה הקבוצתית (אני-הם)).

זו לא הפרשנות הטבעית במציאות דיאלוגית.

כאן אין "חוק" של "קח כפי יכולתך". כיוון שהאדם מרגיש שמכבדים אותו, ממילא אין לו צורך לפרוץ את הגדר רק כדי להנכיח את ייחודו. הוא מגלה בתוכו אחריות מסוג אחר, כזו המושרשת בחירותו.

הבה ננסח אם כן את ההסכמה הראשונה של התארגנות דיאלוגית:

### **הסכמה 1: היה סבלן למפרי חוק**

היה סבלן למפרי חוק, משמע, צא מנקודת הנחה שאם אדם מסוים עובר על החוק זה לא משום שהוא רע, אלא משום שיש לו סיבה משלו, עלומה ממך (ואולי גם ממנו).

כבד את קיומו האחר.

## מעגל של שונים

17.

אחד העקרונות האופייניים להתארגנות דיאלוגית העולה מן הסעיף הקודם, הוא עיקרון השונות – אנשים לא נולדים שווים ולא צריכים להיות שווים. זהו עקרון מאוד בסיסי בהתארגנות דיאלוגית.

בהשוואה, בתרבות אידיאלוגית קיים פעמים רבות עקרון מוצהר של שוויון, אבל בפועל ובאינספור רמות, מופעלת גיאומטריה של אי-שוויון. למעשה, יש מובן שבו דווקא עקרון השוויון המוצהר הוא שאחראי לסוג מאוד כואב של אי-שוויון (ועל כך בהמשך).

עקרון השונות, אם כן, הוא תנאי להתארגנות שיש בה את סוג האיזון המחליף את עקרון השוויון המכני.

### הסכמה 2: כבד את השונות

כבד את השונות, משמע, שחרר את ההיאחזות בעקרון השוויון האידיאולוגי. הסכם שיש מידה שונה לכל אחד.

במקום "כולנו שווים" – "כולנו שונים". שונים בצרכים, שונים בנקודת המבט, שונים בתשוקות, שונים בהעדפות...

עכשיו לך והקם עולם שיש בו מקום לכולם. כי רק אם יהיה בו מקום לכולם – יהיה בו באמת מקום גם בשבילך. או בניסוח על דרך השלילה: כל אדם שאין לו מקום בקהילתך, הוא עוד היבט שלך שנזרק למרתף, ודילול פניה הרב-גוניים של המציאות.

וכמובן, זה אתגר עצום לדמיין עולם שהסדר החברתי שלו אכן יכול לעשות מקום לכולם.

## מעגל של פשטות

18.

התארגנות דיאלוגית שייכת פחות למשפחת ההתארגנויות הדמוקרטיות ויותר למשפחת ההתארגנויות האנרכיות. פירושו של דבר שמובלעת בה הרצון למעט בחוקים. התארגנות דיאלוגית אינה מנסה לכפות על העולם סדר, אלא סומכת על הסדר הטבעי שצומח מאיליו מתוך הכאוס.

זו התארגנות אורגנית, המתהווה ממארג האינטראקציות הטבעי בין חבריה, אשר כל אחד מהם עושה כישר בעיניו. מה שמאפשר לכאוס הזה להיות יצירתי ומרפא, הוא שפת ההתארגנות והאינטראקציה – איכות התקשורת – אותה מבקשים לדייק. דיוק זה לא בא להחליף את המציאות האנושית במערכת סבוכה של חוקים והוראות התנהגות.

כל אחד עושה כישר בעיניו. והדגש הוא על הישר.

לשם דיוק ה"ישר" הזה נחוצות ההסכמות.

19.

לכן השאיפה של התארגנות דיאלוגית היא למעט בחוקים, ולשאוף לפשטות. אם אפשרי – תמיד עדיף ה"חוק" האחד על פני השניים.

ועם זאת, אם מתוך החתירה לפשטות החוק האחד מתפצל לשניים זה בסדר כי הריבוי פה מסונף לפשטות. ככזה הוא דוגמא לריבוי פואטי, ואינו נשען על ההנחה והצורך ללכוד את המציאות ולהבטיח אותה כנגד כל אפשרויות הקלקול. ניסיון הלכידה, מלבד זה שהוא בעלתני ברוחו, לעולם לא באמת יוכל להקיף את מלוא המציאות, והוא רק יצור אשליה של שליטה, והמון חוקים מפורטים שמשמיטים את האחריות מן האדם, ועושים את הצדק למכני. הריבוי הפואטי, כנגד זה, לא בא להחליף את האדם, אלא רק לעזור לו לדייק את המרכז שממנו הוא פועל, וממנו הוא ממשיך להתייבב באופן אישי.

## אכיפה ספונטאנית

20.

אבל מה קורה כאשר שיווי המשקל מסביב להסכמה ניזוק במידה כזו עד ששוב לא ברור בכלל מעמדה? (כלומר לא 20% לא שומרים לקיימה אלא 80%) האם לא צריך ליצור מנגנון אכיפה שיבטיח שמציאות כזו לא תקרה ותגרום לקריסת הקבוצה?

שני דברים צריך לדייק לפני שניתן תשובה לשאלה זו.

א. ייתכן שההסכמה שכולם עוברים עליה היא אכן כבר לא רלוונטית, ואף על פי שחשבנו שהיא חיונית לקיום הקבוצה וקיום שדה המשמעות שלה, וקיום מכבד של הפרטים בתוכה, הנה, המציאות מורה שהיא אולי לא כל כך נחוצה, ומה שקורה בפועל מזמין מחשבה מחדש ושינוי בהתארגנות המשותפת, שיכלול או שינוי ההסכמה או ביטולה.

ב. ייתכן שהרבה אנשים לא מקיימים בפועל את ההסכמה הזו, אבל בכל זאת מכבדים אותה. גם אם הם לא מקיימים אותה בפועל הם מקיימים אותה בכוח. איך זה אפשרי? ההסכמה הזו נשארת חשובה בתור קו מנחה בשדה המשמעות הקבוצתי – היא מהווה ציר התייחסות.

אבל אחרי שדייקתי, עדיין נותרת בעינה האפשרות של הפרה בוטה – כזו שסובלנות אליה תהייה בעוכרי הקבוצה והיחידים בתוכה.

מה עושים במקרה כזה?

21.

במקרה של מערכת אידיאלוגית ברור מה עושים: מגדירים מראש מערכת אכיפה וענישה שגורמת לאנשים לעשות בכוח את מה שהם לא עושים מרצון. ממילא מערכת כזו גם מולידה את אי-הרצון שמלכתחילה הונח כברירת מחדל, אם לא כאי-רצון בפועל, אז לפחות

כצל, כפוטנציאל, כתסיסה. וכך כל המעמד מוסט לכיוון הכוחני־צורני, במקום לכיוון של האחריות והחירות.

ומה התשובה האחרת של ההתארגנות הדיאלוגית למצבים כאלה?

הנה כי כן, אף על פי שעקרון החירות חשוב מאוד במציאות דיאלוגית ייתכנו מצבים של **אכיפה ספונטאנית** – איים של גבולות מסוג אחר. איים אלה הם תמיד סוג של התייחסות נוכחת ופעילה של **קהילה שאכפת לה**. בניסוח אחר: בתוך מציאות עקרונית של **אי־התערבות** (אבל כן **מעורבות**) ייתכנו איים של התערבות ספונטאנית.

כלומר, מערכת שיווי המשקל הדיאלוגית כוללת בתוכה, במקרים נדירים – במצבי משבר – את אפשרות השימוש בכוח. **ידיעת אפשרות** זו היא גם גורם בשיווי המשקל. או בניסוח אחר, ישנה סובלנות רבה אבל עד גבול מסוים.

ומי קובע מה הוא גבול זה?

## 22.

על מנת לענות לשאלה האחרונה אני רוצה להצביע על תופעה בתחום החברתי והקוגניטיבי – קיומן של רמות שונות של התייחסות ובאופן טבעי שלוש רמות המחוברות זו לזו ומושפעות זו מזו.

דומה הדבר למושגי המיקום המהירות והתאוצה בפיסיקה:

**המיקום** מציין את מצבו המרחבי של אובייקט.

**המהירות** מציינת את הקצב שבו משתנה **המיקום** של אובייקט מסוים.

**התאוצה** מציינת את הקצב שבו משתנה **המהירות** של אובייקט מסוים.

כל מושג יושב על רמה אחרת מן המושג הקודם לו ומכיל בתוכו חוקי סדר אחרים.

אקח דוגמא מתחום יחסי אנוש: כאשר הורה כועס על ילדו ייתכן שהוא יכעס עליו בשלוש קומות שונות. בקומה הראשונה הוא כועס באופן ישיר על מעשהו (נניח שהילד לכלך את הבית בבוץ), בקומה



השנייה הוא כועס על כך שהילד גרם לו לכעוס ("למה אתה תמיד גורם לי לכעוס עליך!") "והרי אני לא אוהב לכעוס ולא אוהב את הדימוי שלי כאדם כועס") ובקומה השלישית הוא כועס על הילד שאחראי לכך שהורה כועס על עצמו ("למה גרמת למצב הזה שבו אני לא אוהב את עצמי, וביקורתי כלפי עצמי") הילד אשם אם כן שלוש פעמים: פעם אחת שלכלך, פעם שנייה שהביא את הורהו לכעס, ופעם שלישית שהוביל את הורהו לכעוס על עצמו (כלומר לבקר את עצמו על כך שהוא כועס). אני חושב שהרבה מעוצמת הכעס ומן הדינאמיקה שלו קשורה דווקא לשתי הקומות העליונות. ההורה לא כועס באופן פשוט על הילד שלו שלכלך – הקיבעון והעוצמה של הכעס, מחלחלים בעיקר מן הקומה השלישית.

## 23.

כמובן, מבחינה מתמטית היו יכולות להיות עוד אינספור קומות מעל הקומה השלישית. אבל אני חושב שמבחינה אנושית ממשית ברוב המקרים הקומה השלישית היא גבול עליון, ומורכבות זו של שלוש קומות היא גם המורכבות המגדירה את המערכות החברתיות. לענייננו, רוב המעצורים קשורים לקומה זו, ויהיה קשה מאוד להבין את ההתנהגות האנושית והחברתית ללא הבנה של קומה זו.

הרמה הראשונה מקבילה למיקום, והיא **רמת הפעילות**.

הרמה השנייה היא רמת **ההסדרה של הפעילות**.

והרמה השלישית היא רמת **ההסדרה של ההסדרה**.

בהכללה אפשר לומר שהרמה הראשונה היא רמת **הפעילות**, הרמה השנייה היא רמת **האיזון**, והרמה השלישית היא רמת **הסיפור**.

שלושת הרמות הללו פועלות תמיד, באנושי, והיחס ביניהן קובע הרבה.

## 24.

נחזור, אם כן, לשאלה מי ובאיזה אופן קובע את גבול הסובלנות להפרות בוטות של הסכמות.

בתפיסה אידיאלוגית על גבול זה להיקבע מראש. שאחרת יכול להיות שימוש לא מידתי באפשרות זו והדבר עלול לגרור לסחף של התערבות בוטה. תפיסה אידיאלוגית תקבע מראש: במקרים אלה ואלה של הפרות בוטות צריך להתערב, ובמקרים אלה ואלה **לא צריך** להתערב.

מנגד, תפיסה דיאלוגית גם כאן נסמכת על קיומו של שיווי משקל, שהוא חלק בלתי נפרד משיווי המשקל ברמה שמתחת. הסובלנות החברתית היא לא רק סובלנות למפרי חוק אלא גם הסובלנות למופעים של **אכיפה ספונטאנית** כלפי מפירי חוק, מופעים שגם הם נמצאים בשיווי משקל (נאמר 5% מן המקרים).

התשובה לשאלה מי קובע גבול זה, היא: אף אחד. או בניסוח אחר: אותה יד נעלמה.

## 25.

אבל מה היא צורתה של אכיפה ספונטאנית?

אני לא רוצה להגדיר אותה מראש. בסופו של דבר היא תהייה כמובן כרוכה בשימוש בכוח. מי משתמש בכוח, כמה הוא משתמש, בשם מי הוא משתמש, את כל זה אני רוצה להשאיר פתוח.

ואדרבא: חשוב להגדיר שמדובר באכיפה ספונטאנית מקומית וזמנית. אכיפה שלא מעוגנת בסדר יום גורף. כלומר, לא נבנה מראש מנגנון מכני של ספונטאניות, אלא כשמה כן היא – מופע חד פעמי, יצירתי, שנוולד מול **משבר** – מול קרע שנוצר בקהילה. וגם הפתרון, כפתרון של התערבות, הוא פתרון מקומי או לטווח זמן קצר. פתרון שעשוי באחד הימים להפוך להסכמה נוספת – **הסכמה של מעורבות**, לא של התערבות.

וגם: שימוש בכוח, הוא לא תמיד שימוש בכוח פיסי. באופן כללי אני מצביע על הצורך ב"**התערבות** ספונטאנית". שהיא, במובן מסוים,

שוברת את חוקי המשחק הדיאלוגים המושתתים על מעורבות-אי-התערבות. אבל זה רק במובן מסוים, במובן אחר, בקומה שמעל, היא משתלבת עם התפיסה הדיאלוגית. אפשר שהתערבות זו תבוא לידי ביטוי גם בתוכחה פשוטה – הצבת גבול בעצם ניסוחו והעמדתו לפני העובר על הגבול (כמו למשל ב"נזיפה").

אבל איזו צורה שלא תהיה להתערבות, קרוב לוודאי שהיא תהיה הפרי של מהלך קהילתי חוקר המגשש את דרכו באי-נוחות ובלי לדעת מראש, תוך שהוא בוחן כל מיני חלופות, ומאזין לצרימות, ויוצר תסיסות המבטאות אכפתיות. ההבנה שזהו תהליך טבעי, וכך זה אמור לקרות, הוא חלק מן הבנה וההסכמה העקרונית.

### הסכמה 3: לא קובעים מנגנון להתערבות ספונטאנית

## 26.

הסובלנות למפרי חוק, אם כן, יונקת מן הקומה השלישית.

לא רק שאתה סומך על האדם מולך שאם הוא מפר חוק הוא עושה כן מטעמים טובים, ולא רק שאתה סומך על אותה יד נעלמה שמארגנת את זה שמפרי החוק לא יתרבו מדי, אלא שאתה גם סומך על כך שבמקרה של הפרה בוטה תפעל היד הנעלמה של ההתערבות הספונטאנית.

ולמעשה אותו ביטחון של קומה שלישית מתנקז אל הסובלנות של הקומה הראשונה, ובלעדי שתי הקומות העליונות אי-אפשר להבין את מלוא העומק של הסובלנות לזולת ולמפר החוק בפרט.

או בניסוח אחר: כל אקט של סובלנות כלפי מפר חוק, מושרש בסובלנות העמוקה יותר שקשורה לעצם המהות של ההתארגנות הדיאלוגית.

## חוש מידה לעיסוק בצורה

27.

הסכמה 3 קשורה לעקרון רחב יותר של התארגנות דיאלוגית שכבר התייחסתי אליה – הרצון למעט את העיסוק בצורה.

במערכת דמוקרטית, למשל, יש עיסוק מתמיד בחוקים, בפרוצדורות, בבירוקרטיה, ובהבטחה וחיזוק של כל אלה. עיסוק זה גוזל זמן ומשאבים ונעשה לדבר מכביד שיש לו מחיר משל עצמו. קיימת אשליה בכל חקיקה **שהעיסוק היום יפנה את המחר**, אבל בפועל, לעיסוק בצורה אין גבול, והוא ממשיך לשאוב את תשומת הלב תחת האשליה של המנוחה שמצפה בהמשך. ואם כי לא פעם אכן קורה שבעניין הספציפי הזה מתפנה זמן ונוצר סדר, הנה היחס הזה עצמו, יביא לכך שמחר לא תהיה פנוי ליהנות מן הפירות הללו שכן תהיה עסוק מדי בחקיקה למען מחרתיים.

וכך ישנה הסכמה בהתארגנות דיאלוגית למעט את העיסוק בהסדרה החיצונית, ובניסיון לקבוע מראש, ובהתוויה של חוקים. זה לא אומר שלא בכלל – עצם ניסוח עקרונות אלו הוא דוגמא לעיסוק בצורה – אבל **במידה**.

בפרט ישנה הזמנה לשחרר את העיסוק בצורה הנעשית תחת השראת הרעיון האוטופי ש"העיסוק היום מסוגל לפתור את כל **בעיות העתיד**, שהוא יהיה הזמן שבו יתחילו החיי האמיתיים". אם כבר אתה מתעסק בצורה, עדיף שתעשה זאת ללא שום אשליה מן הסוג הזה.

28.

השתחררות זו מאשליית השליטה, לא רק שהיא מזמינה למעט את העיסוק בצורה למינימום ההכרחי, אלא היא גם מזמינה איכות מיוחדת לעיסוק זה – לא צורה כדי-להיפטר-מצורה, אלא צורה כסוג של איכות, כמעשה יצירתי בפני עצמו. משמע, כעוד פרק חיים – פרק שנעשה באווירה של לימוד, מדיטציה וחיבור.

משחקי ילדים לא פעם מתאפיינים באיכות זו של יחס. הם מתכננים את המשחק – למשל מי יהיה האב ומי יהיה האם, ומה הם יעשו, מה יקרה – ותכנון זה הוא בעצמו משחק.

יחס כזה, אפשר למצוא בהלכה היהודית, שמוצאת עונג במצוות ובדיוקן, תוך חיפוש אחר טוהר המתגשם בעצם החיפוש אחריו.

#### **הסכמה 4: למעט את העיסוק בהסדרה**

ושוב: זה נכון שלפעמים עיסוק מדויק בצורה חוסך הרבה צרות לאחר מכן, אבל מחשבה זו עצמה היא לפעמים גורם מעודד לעיסוק יתר בצורה. הצורה תמיד תהיה מוגבלת. ודיוקה קשור בהבנה זו.

אגב, המיעוט בעיסוק בצורה, ובכלל זה גם הימנעות מקביעה של מנגנון אכיפה ספונטאני, אינו אומר שאין נורמות שהולכות ונבנות לאורך ההיסטוריה והן מושרשות אל תוך הגוף החי של הקהילה. מטבען, נורמות אלו, משתנות עם הזמן, ויש מובן, שלא רק שהן לא כתובות, גם צריך להיזהר מלכתוב אותן.

## לימוד מדיטציה ונוכחות

29.

מה שיכול להחליף את העיסוק האינטנסיבי בצורה הוא הקצבת זמן ומקום ללימוד מדיטציה ונוכחות כחלק בלתי נפרד מכל התארגנות דיאלוגית. עניין שאינו מיועד לצבור ידע או לאסוף תארים, אלא לשבת עם המציאות ולהרהר בה, לדרוש ולפרש, להעמיק ולהקשיב, לשיר ולהלל.

ניתן להתייחס אל שגרות לימוד אלה כחלק בלתי נפרד מתחזוק הארגון הדיאלוגי. יש להן ערך שעומד בנפרד ממטרות הקבוצה המוצהרות (והלא מוצהרות).

כמו טיפול עשרת אלפים לרכב, הדורש להשבית את הרכב ממטרות נסיעותיו, גם כאן, ישנה הזמנה להתעכב על עצם הנוכחות המשותפת. סוג זה של מנגנון תחזוק שונה ממנגנון של חקיקה. הוא מנסה להחזיר לאיזון את המארג הקבוצתי לא על ידי יצירת סדר חיצוני, הדוק מראש, אלא על ידי מתן זמן לסדר ספונטאני לצמוח מבפנים, ועל ידי העמקת השייכות.

30.

ודווקא מרחב הזמן הלא שיטתי חשוב כאן. מרחב זמן שלא מוגדר לו סדר יום, שהופך מקומות אלה לזירה להולדתו של החדש – מרחב, שכמו שנת הלילה, יכול לפרק מנגנונים ולסדר אותם מחדש, דווקא משום שהאדם נמצא במנוחה ולא משתמש כרגע במנגנונים אלה לצורך פעילותו. הוא לומד.

וטוב לראות את המפגשים הללו, שהם זמני נוכחות, לא כדרישה מן היחיד לקחת חלק בתחזוק הקבוצה, אלא כהזדמנות בשביל היחיד להיעזר בעובדת קיומה של הקבוצה כדי לתחזק את עצמו, לדייק את התכוונותו, לטעון את מצבריו.

ומה המידה של פרקי זמן אלה בכלל ההווה הקבוצתית – את זה צריכה כל קבוצה לווסת בעצמה.

### הסכמה 5: עשה עיתים ללימוד מדיטציה ונוכחות

#### 31.

הלימוד המתפנה להעמיק את השייכות הוא גם זה שמתפנה לחשוף את המשמעות, והוא בעצם צובע את כלל הפעילות של ההתארגנות הדיאלוגית בצבעה של המשמעות הזו.

אנחנו אמנם בונים בית יחד, אבל לא פחות חשובה מן התוצאה, היא האיכות שבה אנו פועלים. לבית אנו זקוקים אולי לשם הישרדותנו, אבל הטעם נמצא בשייכות. התוצאה כבר תקרה – במובן מסוים היא כבר לא שלנו – מה ששלנו הוא לדאוג לאיכות עשייתנו רגע אחר רגע.

האפשרות הזו לשחרר את התוצאה, ולהעמיק באיכות הפעולה, היא חלק מלימוד מתמשך המלווה את העשייה, ועושה אותה עצמה לבית ושייכות. בניסוח אחר: אותה "עת ללימוד" איננה עת מחוץ לזמן, מחוץ ליומיום, אלא שלובה בו בדרכים רבות ומגוונות – בין אם זו בהתכנסות לפני העבודה, בארוחות תוך כדי, בהפסקות, במפגשים מסכמים – אין זמן שהוא לא הזמן הנכון להיזכר בעיקר.

לא חשוב מה אתה עושה – חשוב איך אתה עושה.

או בניסוח אחר: לא חשוב מה אתה עושה – מה שאתה עושה חשוב.

## מעגל של הרדיות

32.

בכל מערכת יחסים ישנה לא רק עשייה מקומית של צד אחד אלא סוג של עיין פקוחה לאיזון שבהרדיות. מושגים כמו הכרת תודה, תחושת חובה, רצון להחזיר מתנה כנגד מתנה, קשורים לרמה הזו ומשתיתים יחסים בין אנשים. וזה אחד מעקרונות המוסר המתקיימים גם בקרב בעלי חיים. המסר הבסיסי הוא שיחסים צריכים להיות מאוזנים, התן והקח שלהם צריך להשלים.

יש בנו חלק שעוסק בניטור מאזן הזכות והחובה עם כל אדם שאנו ביחסים אתו. מוכרת תופעת ה"רשימות" שבהם כל דבר במאזן ההרדי נרשם: "כמה פעמים התקשרתי אליו לעומת כמה פעמים הוא התקשר". "כמה פעמים שטפתי כלים לעומתו". "מה אני נתתי לו ומה הוא נתן לי", "אני נותן היום בציפייה לקבל מחר" וכן הלאה. כמובן, עולמנו הכלכלי, עולם של מסחר כסף ועסקים, בנוי על עקרון ההרדיות, (אם כי לא רק).

33.

גם מערכת דיאלוגית לא תוכל לוותר על עקרון ההרדיות, אבל בקבוצה דיאלוגית עקרון זה מורחב במספר מימדים:

א. קודם כל לא מדובר בשוויון מכני. וישנה סובלנות לגיוון הרחב שבו אפשר להגיע לאיזון עם אדם אחר. לא תמיד מדובר באיזון מבחינת כמות – לפעמים מעשה אחד פעוט מתאזן עם הרבה מעשים בתמורה. אנחנו שונים, יש אחד שנותן באהבתו, והשני נותן בעשייתו – אנשים מחליפים ערכים – ומושג הערך הוא עניין גמיש ורב פרשנויות בתרבות דיאלוגית. אפשר אפילו לדמיון מצב בו אדם יכול רק לתת ואדם שני רק לקבל, ובכל זאת תהייה תחושה של איזון, שכן האדם הנותן חש מבורך בעצם נתינתו, והאדם המקבל חש שהוא מברך את האדם הנותן בעצם אפשרו לו לתת.



ב. כמו בכל מערכת יחסים של תקשורת משחררת, אדם אחד לא כופה על האחר ההדדיות, הוא לא מנסה לחנך אותו, לתבוע את שלו, אלא עושה את חלקו מתוך אמונה שאם הצד השני לא מחזיר טובה כנגד טובה יש לו סיבה משלו. ומכל מקום הוא עושה את בחירותיו שלו, לא כדי לחשק את הצד השני, אלא כדי לשחרר אותו.

ג. ההדדיות לא מסתיימת במעגל זוגי. אין זה בהכרח האדם מולי שצריך להחזיר לי טובה כנגד טובה, ישנה הרחבה אל השלישי שייתן ויאזן. אני לא לבד אתו, סגור במעגל. אני אמנם מצפה לסוג של תמורה, אבל אני רגיש גם לחוש את התמורה במובן רחב יותר. ולכן גם סובלני יותר למה שאני מזהה כ"חוסר איזון".

ד. ולבסוף, ובהמשך לסעיף האחרון, חוסר האיזון שאני חווה כאן מתאזן על ידי חוסר איזון במקום אחר. משמע ייתכן שמערכת יחסים זו בינינו לא מאוזנת – אני יותר נותן מאשר מקבל. אבל זה משחרר אותי לקחת חלק במערכת יחסים אחרת שהיא לא מאוזנת בכיוון ההפוך – ששם אני מקבל יותר מאשר נותן.

ואחרי כל ההרחבות הללו צריך לשוב ולהדגיש שעדיין צריך לכבד את ההדדיות – גם אם ההדדיות היא מושג גמיש יותר, היא עדיין נחוצה לפעילות תקינה של קבוצה דיאלוגית, ובחסרונה היא משחיתה. אפשר שאדם אחד רק ייתן ואדם שני רק יקבל, ושהנותן יראה את הדברים מאוזנים מבחינתו שכן הוא מרגיש שהוא מקבל בעצם זה שהוא נותן, אבל, גם כאן נדרש חוש המידה שמזהה כאשר הפרשנות האישית היא סובייקטיבית ואינה מתואמת עם הממשות. חוסר איזון נוטה להשחית. צריך שיהיה מבט רחב ופרספקטיבה רחבה, אבל בסופו של דבר חוש האיזון חשוב.

במובן מסוים הסכמה זו קשורה להסכמה 2 שמבקשת לשחרר את מחשבת השוויון.

**הסכמה 6: כבד את ההדדיות המורחבת ופעל למימושה**

## נורמות הקבוצה

34.

לכל קבוצה יש מכלול של נורמות והרגלים שלא בהכרח נכנסים לקריטריונים של הסכמות חיוניות מסוג אלה שארצה לנסח כאן – הקבוצה בהחלט תמשיך להתקיים גם בלעדיהן – אבל הן מהוות את הגוף החי, ואת הצבע והאופי המיוחד שלה. אלה דברים שנאספו לאורך ההיסטוריה של קיומה, קשורים לתכליתה המיוחדת, לאופי המיוחד של אנשיה וכן הלאה. למשל יש קבוצה שבה נהוג לומר שלום בדרך מסוימת, להתלבש בדרך מסוימת, לאכול דברים מסוימים ולא אחרים וכן הלאה.

שום דבר נורא לא יקרה אם יחליפו הרגלים אלה בהרגלים אחרים, וטוב לעשות כן מדי פעם. ויחד עם זאת, גם בקבוצה דיאלוגית ישנה הסכמה לכבד את ההרגלים הללו.

**הסכמה 7 : כבד את נורמות הקבוצה**

35.

לכבד זה לא אומר בהכרח לקיים בפועל.

למעשה, הקושי להבחין בין "לכבד" לבין "לקיים" הוא שיוצר לא פעם מנגנון של זלזול אשר מתבטא בכך שבסופו של דבר אין מקיימים את ההסכמה.

מנגנון הזלזול נובע מאותו מעמד של אדם הניצב חסר חירות מול ההסכמה, ו"עושה טובה", תוך שליבו אינו שלם עמה. בפרספקטיבה ארוכת טווח גם אם קיים אותה עכשיו, זה הזרע של אי-הכבוד שעתיד לקעקע את שדה המשמעות החברתי.

36.

כבד, משמע הקשב עד לקרקעית, בתשומת לב ראויה, קבל את האפשרות שלא הכול אתה יודע ושיש חוכמה שהיא מעבר לחוכמה

שלך, ומצא את הבחירה לקיים גם אם אינך מסכים, מעצם הכבוד לישות הקבוצתית שהגתה את הנורמה.

ראה איך אתה מברך את הקבוצה בעצם קיומה של הנורמה. אבל באותה המידה ומתוך אותו כבוד, אם בכל זאת אתה בוחר לא לקיים, אל תעשה זאת כהתנגדות – ברך אותה בכל זאת.

## העובדות הקשות של החיים

37.

יש עובדות קשות בחיים. ובכך איני מתכוון לסלעים או לעצים שנופלים על אנשים, אלא לעובדות חברתיות קשות, שהן צפופות יותר בתקופות מסוימות בהיסטוריה או בתרבויות מסוימות, אבל אני מניח שתמיד תתקיימנה במידה מסוימת בכל מציאות חברתית.

דוגמא לעובדה חברתית קשה היא הבעלות על הקרקע.

אפשר לנסות לשנות אותה, אבל בינתיים, כל עוד היא קיימת היא מזמינה סוגים שונים של פרשנויות שיכולות לרכך אותה מעט. בדיוק כמו שפרשנויות של התורה מרככות אותה, ומתאימות אותה להיות יותר תורת חיים.

יחס זה כולל שני מרכיבים, מצד אחד הכרה בקיים (גם אם לא מסכימים עמו) ומצד שני מאמץ מתמיד לפרש את הקשה באופן משחרר. בעלות על הקרקע, נכון להיום היא עובדה חברתית המעוגנת בחוק, אי-אפשר להתעלם ממנה ומן המשמעויות הקשות שלה – אבל, בלי לשנות את עצם החוק (שינוי שיהיה מהלך מהפכני) אפשר לתת לו פרשנות גמישה (שינוי שיהיה מהלך מחתרתי). זה אומר שיש תמיד יותר מדריך אחת להתמודד עמו – האדם לא חייב להיות סביל כנוע בפניו – הוא יכול לגלות יצירתיות בהפעלתו לטובה.

עוד דוגמאות לעובדות קשות: הכסף במתכונתו הנוכחית, המדינה, מוסדות החינוך.

## מעגל של אהבת חינוך

38.

עקרון ההדדיות אינו פועל לאלץ איזון אלא מבקש אותו.

זה הבדל גדול, הקשור לאחד מן העקרונות המרכזיים של התארגנות דיאלוגית – עקרון האחריות, או העיקרון של לתת בלי לקחת, או אפילו הייתי מגדיר אותו כעקרון של אהבת חינוך.

וכמובן, כל אחד מביטויים אלה מזמין פרשנות בתוך ההקשר הראוי.

39.

אופי התקשורת המאפיינת את המרחב האי־דיאלוגי הוא מה שאני מכנה "תקשורת קושרת". בתקשורת קושרת אנשים אמנם מחפשים זה את קרבתו של זה, אבל נופלים קורבן למנגנון מכני שבו ההתקרבות הופכת לקשירה הדדית.

מהלך שהתחיל כנתינה מסתיים בלקיחה.

דוגמא קלאסית לכך היא הצהרת האהבה שנאמרת לא רק כביטוי של אהבה, אלא כתביעה מן הצד השני להחזיר אהבה. ואכן הצד השני יתכווץ מול התביעה הזו, וממילא גם יתקשה להחזיר אהבה.

דימוי שאני מרבה להשתמש בו הוא דימוי הקרס – הנה ידי מושטת לנתינה, אצבעותיה פרושות, לא לוקחות דבר. אבל, ברגע האחרון מן קיפול קטן של אצבע הופך את כל זה – שבמקור היה אקט של נתינה – לאקט של לקיחה. הקרס (שהוא חלק הזכר) נתפס בזולת (שיש לו טבעות־נקבה על כל גופו), וקושר אותו. אולי בכוונתו המקורית הוא נתן כדי לשחרר, אבל בהמשך התהפכה נתינתו וכעת הוא נותן כדי לאחוז. האחיזה הזו מתהדקת ככל שהאדם מולו מנסה להשתחרר ממנה.

זה חלק ממנגנון מכני, שעל מנת להיטיב להבינו צריך לראות כיצד הוא מתפרש על פני שלושת הקומות שתיארתי למעלה, וביחד יוצר מנגנון, שדומה שהוא חזק מן האדם.

#### 40.

ואם כן, הבסיס להתארגנות דיאלוגית, הוא היכולת לעבור לאופן חדש של תקשורת, אופן שאני מכנה "תקשורת משחררת" ואשר מהותו נתונה תחת הכותרת הזו של "לתת בלי לקחת".

כאן אפשר לנסח מספר הסכמות רלוונטיות: גלה אחריות לזולתך אבל לא אחריות עודפת. גלה ערבות שאיננה התערבות. גלה אכפתיות שאינה מחשקת.

אבל ראש לכולן אולי הסכמה פשוטה זו:

#### הסכמה 8: אל תתעלם

#### 41.

אנו מחוברים זה לזה באינספור דרכים ורבידים שאינם ידועים לנו, ועושים אותנו שייכים למארג אחד. השייכות מזמינה ערבות ואכפתיות. כאבו של הזולת, בקשתו, פנייתו, קריאתו אליך, בין אם היא מדוברת, ובין אם היא עקיפה, מזמינה התייחסות.

אינך יכול לומר – לא שייך אליי. הכול שייך אליך. הכול פונה אליך. הכול באופן אישי לחלוטין. אינך יכול להתחמק מכך, לחשוב ש"רק במקרה עברתי באזור, איני שייך לכאן". אתה שייך.

אבל, בעוד שכל דבר מזמין את התייחסותך,

איש אינו קובע לך כיצד עליך להתייחס – חירותך היא.

#### 42.

פעמים רבות, המחשבה שישנה התייחסות נכונה, המצופה על ידי הזולת, היא גם החסם העיקרי בפני גילוי האכפתיות המפכה באופן טבעי בכל אדם.

אדם חש קשור על ידי הציפייה (שפעמים רבות נתונה בתוך הרובד הסיפורי ולא שייכת לממשות), ומתוך שאיפת החירות שלו, נמנע מראש מכל מבט, מכל מפגש עיניים – שהרי המבט מחייב.

בין היתר זו התוצאה של חיים ארוכים בתוך מרחב של תקשורת קושרת – מקום שבו האדם כבר התרגל לכך שתקשורת עם הזולת מחשקת אותו ועל כן יצר מנגנון של התעלמות, שבאופן פרדוכסלי, לא מרווח את המרחב, אלא רק מעמיס אותו יותר.

#### 43.

באופן קלאסי אנחנו רואים את סדר העולם המבוסס על התעלמות במוסדות בירוקראטיים שפעם אחר פעם מציבים אדם מול אדם תחת צל ההתעלמות – הסדר הסיפורי והחוק הממסדי חשובים מן המפגש.

ואילו כוחו של המעמד הדיאלוגי הוא היכולת להישיר מבט, להתבונן בעיניים, לא להתעלם, ולמצוא את התשובה המדויקת, המשחררת. אתה לא מתחבא מאחורי השולחן. השולחן הוא כל אובייקט המשמש תרוץ להתעלמות. שום תפקיד לא יפטור אותך מאחריות.

אבל איזו תשובה יאה לפנייה של זולתך – חירותך היא.

ואף על פי שיש הרבה מקום לעיין בכך וללמוד זאת עם אחרים, אין שום תשובה מנוסחת מראש שתפטור אותך מאחריות חידוש התשובה בפועל נוכחותך. העיקר הוא שבתשובתך לא תמצא את עצמך **מצמצם את הפתיחות והאכפתיות**. תהא אשר תהא התשובה שאתה נותן, היא לא תפגע באותה "אמפתיה" עקרונית שהיא המעמד המזוכך של "אל תתעלם".

הייתי קורא למידה הזו – **פתיחות ללא עומס**.

אתה משיב לזולתך באופן כזה שאינו קוטע את מעמד הפתיחות הקודם לכל תשובה.

אדם פנה אליך. לא משנה אם הוא קבצן או פקיד או לקוח. קודם כל אל תתעלם. זה לא משהו שנעשה כלפי חוץ, זה משהו שנעשה בלבך פנימה – אל תעשה את אותה תנועת נפש פנימית מתכווצת, מסתתרת,

הודפת, אומרת – "לא שייך". שייך. הכר בכך, הישען על כך, ומתוך כך מצא את התשובה הראויה שמשחררת אותך ומשחררת אותו, בלי לגדוע את השייכות.

ייתכן שפעמים רבות זה מסתכם בהפניית קשב. לא יותר מכך. אם אתה רוצה – עזור לו, ואם אתה לא רוצה – אל תעזור. אבל בכל מקרה אל תעמיד חיץ, אל תגדע את השייכות.



## הפותח שערי

.44

הצד השני של "אל תתעלם" הוא "אל תעלם" – המידה המשלימה.  
ב"אל תתעלם" הנך מתבקש להכיר בזולתך, להתייחס לכאבו, לאהבתו, לבקשתו – משמע המרכז הוא הזולת, ואילו ב"אל תעלם" הנך מוזמן לאפשר לזולת להכיר בך ולהכיר אותך. במילים אחרות: אתה מוזמן להציע את עצמך ל"אל תתעלם" של זולתך. לא רק שתכיר אתה – שיכיר גם הוא אותך. לא רק שתעזור אתה – שיעזור לך.

### הסכמה 9: אל תעלם

אם לא תעלם ולא תתעלם, הנה אתה בדרכך להיות מרכיב במערכת יחסים דיאלוגית.

.45

מידה כפולה זו של אי-התעלמות ואי-היעלמות מגדירה את מהותה של **מעורבות שאיננה התערבות**.

בין אם נרצה בכך ובין אם לא, אנחנו מרכיב בחייהם של אנשים אחרים. נכון, אנחנו הרבה צופים, אבל גם כצופים אנחנו לא שקופים. קיומנו הוא ממשי ובעל נוכחות. בין אם נרצה ובין אם לא, אנחנו סוג של הפרעה בשדה של הזולת. השאלה היחידה היא האם אנחנו **הפרעה פורייה או הפרעה מדכאת**.

כשאנחנו מנתקים את עצמנו מן הזולת, אנחנו לא נעלמים משדה המשמעות שלו – אנחנו נתקעים בו כסוג של מעצור. הדרך היחידה היא להסכים לקחת חלק בשיחה. להפוך מחדש להיות גורם זורם, לא גורם תוקע, בחיפוש שלו אחר משמעות ויצירה.

אל תעלם, אם כן, גם כי אתה לא יכול באמת להיעלם, וכל ניסיון להיעלם רק מעמיס, אבל גם כי בהיעלמותך אתה חוסך את עצמך מזולתך, ובאופן כלשהו גונב ממנו את מה ששיך לו בזכות.

אכן, אתה לא רק של עצמך, אתה גם שלו, והוא זקוק לך כחלק מחומר הגלם של השיחה שלו. לא במקרה אתה שם. הוא זקוק להבעה שלך ולשייכות שלך כחלק מזרימת היצירה שלו – אל תעלם לו.

תסכים להיות חלק מן התהליך.

שוב, אין כאן שום התוויה המורה איך לא להיעלם – חירותך היא. רק אל תחשוב שאתה שייך רק לעצמך. אתה מופע חיים גם אצל אחרים ויש לך אחריות לכך – לא אחריות של שליטה, אחריות של התמסרות.

ניסוח אחר להסכמות 8 ו 9 במשותף יכול להיות:

#### **אל תתחבא מאחורי השולחן.**

והשולחן כאן הוא מטפורה לדברים רבים. זה גם השולחן של הבירוקרט, וגם השולחן של המרצה, וגם השולחן של בעל התפקיד, וגם שולחן העבודה של הרציונליסט עליו הוא פורש את רעיונותיו. בקוטב של **"אל תעלם"** זה המקום שבו אתה מסרב לקחת חלק בשיחו של הזולת. אתה מוכן אולי להתערב בחייו אבל לא להיות מעורב בהם באופן שעתיד לשנות אותו. בקוטב של **"אל תתעלם"**, זה המקום שבו אתה מסרב שהזולת ייקח חלק בשיח שלך. כאמור, אלה שני קטבים של אותו עניין, כי אחרי הכול, במציאות זה לא שיח שלי או שלך – זה שיח משותף שלנו.

## המביא את האמת והמסכים להפריע

47.

יש מובן שהתיקון של היחס הדיאלוגי הוא בעיקר זה: להסכים להנגיש את מי שאתה גם לאחרים.

אפשר לדמיין איך הכול קורה כמו בכל התארגנות אחרת, וההבדל כולו הוא בדיוק קטן זה, שמה שאתה עושה, מרגיש, חושב, מאמין – אינך אוטם אותו בקליפה של פרטיות, אלא מציעו גם לאחרים. זה כמובן קשור לכך שאתה לא אווז בתפיסה מפוצלת של בעלות, השמה חיץ בין לבין השייכות הכללית.

בניסוח אחר – אתה משאב.

אתה לא יכול לדעת מראש באיזה אופן אתה משאב, אתה יכול רק להקפיד שהמשאב הזה יהיה באיכותו. לכל אחד יש מקום שממנו הוא יכול להעיד שאין אף אחד אחר שיכול להעיד ממנו. זה המשאב. לא רק מה שאתה נותן ועוזר ומציע ומשתתף, אלא שאתה מי שאתה.

והדיוק הוא כפול: מצד אחד שאתה מקפיד על מקומך בתוך המעגל ומבטא את מה שרק אתה יכול להגיד, ורק את מה ששייך לך להגיד – כלומר שאתה אתה.

ומצד שני שאתה לא מונע מאחרים להכירך – כלומר, שאתה מנגיש את מי שאתה. ולהנגיש, זה לא חייב להיות פעולה מסובכת, גם לא איזו הצהרה מרעושה, על פי רוב זה פשוט לא לסגור את הדלת.

48.

יותר מזה, כאשר אדם מביא את האמת שלו – מיד הדבר משפיע גם על האחרים, וההנגשה הזו שהוא התייצב בה באומץ, הופכת אותו למנהיג מקומי של העניין. הוא מנהיג את הזווית המיוחדת הזו של הקהילה. בדוגמתו יפעלו אחרים, גם בלא שישתלט על העניינים.

ומכיוון שאנחנו כל כך רגילים למדיניות של **התערבות** – וכתוצאה מכך גם לתגובת הנגד ולהתוויה החברתית של אי-התערבות, חשוב להדגיש את אותה **מעורבות** שחוצה את הדיכוטומיה התערבות-לא-התערבות, ובהקשר הזה (שבו כל מפגש מפורש כהפרעה), לקבל את העובדה שאנחנו מפריעים.

אין שום דבר שאנחנו באמת יכולים לעשות בקשר לכך – קיומנו הוא הפרעה. ומה שנותר בידנו הוא רק זה – שהפרעתנו תהייה לקוטב המברך. הנה אם כן ההסכמה הבאה:

### **הסכמה 10 : תסכים להפריע**

קודם תסכים להפריע. כי אתה מפריע ממילא, וכשאתה לא מסכים להפריע אתה מפריע יותר, והפרעתך מאבדת את ברכתה. ואחר כך, אם ממילא אתה מפריע, מצא את הדרך להפריע באופן מברך. פעמים רבות זה אומר – תפריע ללא אותה התנגדות שמעמידה חיץ בינך לבין זולתך. אתה לא מפריע כדי להשתלט עליו, כדי לפלוש אליו, כדי לאחוז בו. אתה מפריע כי זה תפקידך במארג חייו. הברכה באה להדגיש שהפרעה לא חייבת לקלקל. כי אם אתה טוב מיסודך ומתכוון לטוב, אז גם להפרעה שלך יש פוטנציאל להוסיף טוב לזולתך.

## מקור זרימת היצירה

.50

הצגתי את "אל תתעלם" ו"אל תעלם" כחלק מאותה אומנות שכיניתי **"לתת בלי לקחת"** (או "לתת בלי לקשור"). אבל לפני שאני ממשיך לפרש מה עוד ניצב תחת כותרת זו, אני רוצה להתעכב על סדרה נוספת של הסכמות הקשורות לפגיעה האפשרית בזולת.

לבטח, גם בהתארגנות דיאלוגית נכון הכלל שאין לפגוע בזולת, אבל לאור ההסכמה האחרונה המעודדת להפריע, מה יחשב כפגיעה בזולת?

כל הפרעה, בפוטנציאל, ותחת פרשנות אישית כזו או אחרת, יכולה להיות פגיעה. די לעמוד ליד מישהו, ללבוש בגדים מסוימים, לדבר בטון מסוים, להעיר הערה – כל דבר כזה יכול להיחשב כפגיעה.

דרישה פשוטה וישירה – "לא לפגוע", תעשה את החיים לבלתי נסבלים עבור אלה שינסו לדבוק בה כפשוטה. הייתי מקצין ואומר – **אנחנו לא חברים כדי לא לפגוע אחד בשני.**

.51

לכן אני מציע להחליף את התפיסה הסטרילית של "אל תפגע" בתפיסה יותר תהליכית-דינאמית. תפיסה סטרילית של "אל תפגע" תטווה גבול מסביב לאדם, מעגל שיגדיר את המרחב האישי שלו וכולל בתוכו את כל מה ששלו (את כל מה שהוא) – גופו, זכויותיו, רכושו, וכן הלאה. היא תקבע את האיסור להיכנס ללא הסכמה מפורשת לתחום זה. כל כניסה שלא ברשות תיחשב כפגיעה. ואילו התפיסה הדיאלוגית תרצה להחליף את תפיסת האדם **"כמשהו"** המוגדר על ידי גבולותיו (משמע האדם במונחים של בעלות), בתפיסת האדם **"כמישהו"** המוגדר על ידי הפעולה של מרכזו החי הפועם בחיות ויוצר, ורק בין השאר גם יוצר את גבולותיו המשתנים ומתחדשים תדיר.

תפיסה כזו תרצה להגדיר פגיעה לא כפלישה אל תוך הגבול, אלא **כשיבוש המרכז.**

על מנת לקבל תחושה במה מדובר, אפשר להחליף את המטפורה של גבול סטטי הגודר את האדם, במטפורה של שני אנשים הרוקדים זה עם זה. במובן מסוים, הרקדנים כל הזמן פולשים זה לתוך זה, והגדרה פשטנית של פגיעה כ"אי-פלישה" תפסיק את ריקודם. יש עקרון אחר של "אל תפגע" שמנחה את ריקודם המשותף. אם למשל אחד הרוקדים יתחיל להוביל את הריקוד באופן לא קשוב – זו תהייה פגיעה. הפגיעה היא לא בעצם ההובלה, שהרי בריקוד כל הזמן משתנה ההובלה, ואפילו לא בחד צדדיות של ההובלה, שהרי קורה שאחד הרוקדים מתמסר להובלתו של השני – אלא לכך שהאדם שוב אינו רוקד את ריקודו שלו כפי שהוא רוצה לרקוד אותו – כפי שנובע ממנו. הריקוד, אם ניתן לומר כך, נילקח ממנו.

התפיסה הדיאלוגית מתייחסת אל היחיד בראש ובראשונה כתנועה יוצרת, בתהליך של יציאה לאור, כמאבק של משמעות. חירותו אינה רק החירות של תנועה במרחב, קודם כל היא החירות של **היצירה בזמן**. הזולת אינו גורם חיצוני שחוצה או לא חוצה גבולות, חודר או לא חודר לפרטיות, אוסר או לא אוסר תנועה וכן הלאה, אלא מראש הוא חלק מן המארג, וככזה הוא גם **מעורב** בתהליך היצירה של זולתו.

## 52.

מכאן שה"אל תפגע" כפי שקיבלנו ההקשר האידיאלוגי המצוי הוא בו זמנית יותר מדי ופחות מדי.

**פחות מדי**, שכן כאשר אתה נעלם, למשל, לא עשית שום דבר שפוגע באדם בתור **משהו**, אבל במונחים של מישוה, של תנועת יצירה, ייתכן ששיבשת את תנועת היצירה ופגעה במקורה. במובן הזה, אף שלא פגעת בגוף, ולא פלשת באופנים אחרים, בכל זאת לא כיבדת את חברותנו – את השותפות שלנו בהתארגנות דיאלוגית.

מנגד "אל תפגע" הוא יותר מדי, שכן קורה לפעמים שאני פוגע ב"משהו" שהוא האדם, אבל פגיעה זו לא פוגעת במעין היצירה שלו, ואולי אדרבא תומכת בו. לכן במקום הניסוח המוכר "אל תפגע" אני מנסח את ההסכמה הבאה:

## הסכמה 11: אל תפגע במקור זרימת יצירתו של זולתך

אך מה המשמעות של זה? איך ידע אדם מתי הוא פוגע או לא פוגע במעיין הזרימה של מישהו אחר? האם עצם הניסוח הזה הוא לא כבר פלישה לתחום אסור?

אכן, לא תמיד הוא יכול לדעת, ועדיין זה לא פוטר אותו – העובדה שקשה לחפש את המפתח בחושך אסור שתשלח אותנו לחפש אותו באור, החיים מורכבים ומזמינים התייחסות עדינה. הוא אולי לא יודע, אבל הוא יכול להשתדל, הוא יכול לכוון לקראת זה.

53.

ולעניין האחריות יש לשוב ולשאול: איזו אחריות יש לך בעניין זה של פגיעה במקור חיוניותו של זולתך?

כשאתה פוגע באופן ישיר בגופו, ברורה אחריותך, אבל בהגדרה רחבה זו של "להימנע מלפגוע במקור חיוניותו ובזרימתה" כמה אחראי אתה יכול להיות? בסופו של דבר הוא היחיד שיכול לסגור את ברז החיוניות של עצמו. במובנים עמוקים – זה הוא שבחר להיפגע. כיצד אתה יכול לקחת אחריות על מה שבעצם אין לך בו כל שליטה?

הנה בזה בדיוק העניין של הערבות – אחריות איננה שליטה.

אתה אמנם לא יכול לשלוט בהיפגעותו, אבל זה לא פוטר אותך מלעשות את חלקך. תרצה או לא, אתה שייך אליו, לא רק אליך. כשאתה מביט בו, מבטך אינו שקוף, הזולת משתקף בו, והאופן שבו הזולת משתקף הוא חומר הגלם בזרימתו שלו.

54.

אחת הדרכים הנפוצות ביותר לפגוע בחיוניות של מישהו אחר היא על ידי זה שמפסיקים לראות בו מישהו ומתחילים לראות בו משהו. דבר זה נעשה על פי רוב על ידי אותו יצר מכני שמבקש לדעת את הזולת, לסכם אותו, למדר אותו, לגדר אותו ולהציב אותו במקום ששוב לא יוכל להפתיע.

## הסכמה 12: הימנע מסיכום זולתך

להסכמה זו כמובן יש המון השלכות, אישיות וחברתיות. בין היתר היא יוצאת נגד כל צורה של מדירה של אנשים, אבחונם וקטלוגם. אבל היא הולכת עמוק יותר אל תוך היחס העקרוני שיש למי שעומד מולך: **להימנע מלדעת אותו**. שזה פעמים רבות גם להימנע מללכת עליו רכיל – לא רק כלפי חוץ אלא גם כלפי פנים – להשאיר אותו נטוע בפלא.

ומכיוון שפעמים רבות קשה לעמוד בגזירה זו, אז אפשר להוסיף: ואם אתה מסכם – תדאג תמיד **שיישאר מקום לרו**.

הגדרה כזו המבקשת להשאיר סדק לרו, מפרקת למעשה את כל עוקצה של הידיעה ומחזירה אותנו להסכמה להימנע מלסכם את הזולת. אם אתה באמת משאיר מקום לרו, כל מה שאתה כביכול יודע על זולתך מקבל מחדש את משמעותו לאור רו זה, הנעשה מחדש לעיקר האדם. מקורו באינסוף, וכך אתה משאיר אותו – נטוע בתוך הממשות, נמנע מכל פעולה של תלישה, ולו רק בדמיון, שהרי הקרקע שלו היא גם מקור החיוניות שלו, וכל ידיעה עודפת שלו – ידיעה שהיא תלישה – תהיה בסופו של דבר פגיעה במקור החיוניות שלו.

55.

דוגמא קלאסית לכך היא הידיעה העודפת של הרופא המסכם את החולה שלו באבחנה כזו שבסופו של דבר תורמת באופן ישיר למותו. איך הוא יכול, אם כן, לפנות אל החולה שלו, לבשר לו שהוא חולה במחלת הסרטן בלי שיהיה בכך מהלך של הריגה?

ושבו: אפשר כמובן לטעון שאין זו אחריות הרופא – שמקור חייו של החולה נתון בידי של החולה והוא זה שסוגר את ברו החיוניות של עצמו מתוך זה שהוא מתפתה להבחנה הכול-יודעת של הרופא – כל זה נכון במידה מסוימת, אבל לא פוטר את הרופא – לא פוטר אותו מן האחריות לא לדעת באופן עודף, משמע את האחריות לדייק את ידיעתו ואמירתו באופן כזה שתהייה נותנת-לא-לוקחת.



אפשר לנסח זאת גם כך: מה שאתה רואה ויודע מן האדם, תמיד הוא רק קצה הקרחון. מה שאתה חושב שאתה יודע עליו, מה שנדמה לך שאתה יכול לספר עליו באופן ממצה, הוא רק מגבלה של הקשבתך. את החלק האחר, החלק העיקרי, אינך יכול לדעת – רק להסכים לפגוש. ניסוח אחר להסכמה זו יכול להיות:

### הסכמה 13: אל תהפוך מישהו למשהו

ובמובן העמוק ביותר, כל דבר שאתה יודע אותו נעשה למשהו, ואילו הדרך להתוודע אל מישהו, היא על ידי איידיעתו – שהוא כמעט סוג של פועל חדש. אבל בניסוח יותר ישיר רק חוזר על מה שנאמר למעלה – מישהו אתה יכול רק לפגוש, לא לדעת.

עניין אחרון – לא להפוך מישהו למשהו – קשור מאוד להסכמה העוסקת באיסור השעבוד של האחר, עליה עוד נדבר בהמשך – הפיכת מישהו למשהו היא הצעד הראשון בשעבודו של הזולת.

כל זה מביא אותנו אל ההסכמה הבאה.

### 56.

אני מדמה את האופן שבו הידיעה מנסה לסכם את הזולת – עוטפת אותו בקליפה במעין תנועה של לטיפה המתחילה מן הראש יורדת לצדי גופו וסוגרת עליו מלמטה – עושה אותו כך לעטוף בבושת הידיעה. בועה זו, באותה תנועה של ליטוף ודאגה כביכול, מנתקת את שורשיו של הזולת, ועושה אותו לאותה בועה מרחפת, שכעת ניתן גם לתפעל אותה, אם בדמיון ואם בפועל: "אסיר שמספרו זה וזה צריך להיכנס לחדרו", אבל גם: "תלמיד זה וזה מוזמן לקבל ציון לשבח" או אפילו "המטופל היקר X שזקוק לעוד תשומת לב".

וכעת אני מדמיין מהלך אחר: אותה תנועת לטיפה שמבקשת לסגור את הזולת ולסכם אותו בתוך הידיעה, אף שהיא מתחילה לבנות את הקליפה מן הראש וכלפי מטה היא נעצרת בשלב מסוים, אינה יכולה להמשיך, שכן האדם נטוע שורשים בתוך המציאות, ואין דרך לסגור אותו מלמטה. מחובר הוא אל תך נעלם גדול המזין אותו בחיוניות. כאן

נותר תמיד סדק בקליפה הסוגרת, שלאורו קורסת פעולת הידיעה. יודע אתה שלא רק לך יש אלוהים – גם לזולת יש אלוהים משלו – הדואג לו ומפרנס אותו.

כשאתה נמנע מלדעת אותו (ואפילו הידיעה היא לצורך "טוב" כמו כדי לארגן לו כיתה מיוחדת שתיטיב אתו), אתה מבטא את העובדה שאתה סומך על זה שיש לו מקור משלו. תמיד הוא יתחמק הן משליטתך והן מאחריותך העודפת.

או בניסוח אחר: חייו הם שלו, ויש לו מקור משלו. אל תדמיין שאתה יכול לחסום את הדרך שלו לאלוהיו והדרך של אלוהיו אליו.

### הסכמה 14 : כבד את אלוהי זולתך

.57

ושוב יש לומר, ואולי אפילו ביתר הדגשה: אתה לא יכול להיות פטור מאחריות למרות שאין לך שליטה. ודבר זה מתחדד בעצם האמירה שיש לו אלוהים משלו – כי אם יש לו אלוהים משלו שדואג לו, אז מה בכלל צריך לדאוג, והרי אתה פטור. אבל אתה לא. שכן, אתה גם מופע וזימון של אלוהיו, ומשחק חלק בתהליך גאולתו.

גם הסכמה זו היא בעלת השלכות גורפות, בין היתר למערכת החינוך המצויה אשר בפועל (אם כי בלי כוונה רעה) תולשת את הילד מקרקע אלוהיו ומנסה לנטוע אותו בארץ-אין-רוח – מקום שבאמת לא יכול להיות בו בית לאדם, ולפיכך הוא גלות כואבת ומתמשכת.

.58

נדמה לי כל זה יכול גם להדהד עם האיסור המופיע ביהדות לספור אנשים, כמו גם האיסור לעשות תמונה פסל ומסכה. כל מעשה כזה הוא התחלה של פגיעה במקור זרימתו הסודי, הבלתי נראה, של הזולת. תמונה היא כבר סיכום.

## מעגל נושא סתירות

.59

אחת ההבנות המקוריות של התפיסה הדיאלוגית קובעת שלא ניתן לכנס את המציאות החיה אל תוך תודעה אחת. וזה עניין עמוק מאוד.

אם היה אפשר לכנס את הכול אל תוך מישור אחד, שוב לא היו נדרשות שתי התודעות.

כל מופע חי הוא ריקוד של שתי תודעות (או יותר) המחדשות את עצם הזמן בריקודן. באופן עקרוני שתי התודעות לא יכולות להתיישב אל תוך מערכת לוגית בסיסית יותר שהיא כביכול מקור הנביעה שלהן, שאם היו מתיישבות, היה זה קץ הזמן. החיים נובעים מן הבלתי אפשרי הזה, כסוג של פלא לא מכני, לא הגיוני, לא רציונאלי.

או בניסוח נוסף: האיסור על סיכום האחר אינו רק מוסכמה חברתית אלא אי־אפשרות של מציאות – אתה לא יכול לחשוב את האחר במלואו בתוך מחשבתך אתה, שאם היית יכול (כמו למשל על ידי ניבוי מלא של כל תגובותיו אליך), שוב לא היה נדרש כאחר.

.60

אבל אם אכן הדבר לא אפשרי, מדוע בכלל לטרוח לציין זאת ולקבוע לכך הסכמה?

משום שאף על פי שאין זה אפשרי ישנה אשליה שזה אפשרי, וניסיון מתמיד להשיג שליטה בזולת במונחים אלה – אקט שבמונחים רחבים מחליש את האחיזה של האדם במציאות (של שני הצדדים של אקט השליטה). ועל כן:

**הסכמה 15 : כבד את הסתירה**

וזה אחד המאפיינים של העמדה הדיאלוגית הבוגרת: היכולת לשאת הפכים. ולא צריך להתבלבל בין יכולת זו לשאת סתירות לבין עמדה מיסטית – שהאחרונה אולי לא מנסות להסביר באופן לוגי, אבל עדיין

מגמתה היא לבטל את הסתירה בתוך אחדות של עולם רוחני-אידיאלי, שבעיקרון ניתן להבנה סופית.

בסופו של דבר, זה ההבדל המהותי בין מערכת אידיאלוגית לבין מערכת דיאלוגית. מערכת אידיאלוגית מושתתת על הניסיון לאחד את הסתירות בתוך מבנה אחד שבאופן עקרוני יכול להיות מוכל על ידי תודעה אחת – מכנית או רוחנית זה כבר פחות משנה. ואילו התפיסה הדיאלוגית מדברת על אחד חי, שלעולם אינך יכול לנכס אותו, אלא רק להסכים לקחת בו חלק כסתירה, כהפרעה, כפלא.

אין כאן ויתור מראש על הבנה, שהוא מעין ייאוש ניהיליסטי מכל אפשרות של הידברות, אלא אמונה שהיא עמידה נוכחת מול האחרות של הזולת, והיווכחות בפלא ההבנה למרות התהום הבלתי ניתנת לגישור שביני לבינך.

## **61.**

באופן יותר גורף אפשר לומר שבמרכז ההתארגנות דיאלוגית נמצאת תהום – באר של פלא – שמסביבה רוחשים החיים של הקבוצה. התהום הזו מהווה השראה לכל מה שקורה בקבוצה, וממילא גם מקפידים לא לכסות אותה – לא לסתום את פי הבאר.

### **הסכמה 16: כבר את התהום**

התהום הזו היא גם המקור של החדש. היא מאפשרת לרגע הבא להיות לא רק שכפול מכני של הרגע הקודם אלא התחדשות יוצרת שלו. עניין שיונק לא רק מן הרגע הקודם, אלא גם מן התהום.

באופן המעשי ביותר זה יכול להתבטא למשל בכך שאתה לא ממחר להגיב באופן הדוק לדברי זולתך, אתה מאפשר את ההשהיה שמתוכה יכול לבוא לא רק מה שאתה יודע מראש אלא נוכחות חיה המחדשת בשבילך כשם שהיא מחדשת עבור זולתך.

## אלוהים שלי, אלוהים שלך, ואלוהי הדיאלוג

62.

למעלה תיארתי שלוש רמות מודעות המאפיינות את ההתנהגות החברתית-אנושית – רמת הפעילות, רמת ההדדיות, ורמת הסיפור. באופן כללי ניתן לומר שהתארגנות אי-דיאלוגית מקבלת את עיקר כוחה מן הסיפור ואילו התארגנות דיאלוגית מקבלת את כוחה (תוקפה, חוכמתה, חיוניותה) ממה שמעבר לסיפור. לצורך העניין אפשר להגדיר את הרמה הזו כרמת מטא רביעית – היא אולי רמת האמונה.

רמה זו מהדהדת עם הרמה השנייה – רמת ההדדיות (או רמת האיזון בשדה המשמעות של הקבוצה), באופן כזה שלצורך העניין אפשר לומר שהדיאלוגיה מקבלת את כוחה מן הרמה השנייה – מן הרמה של ההדדיות. אלא, שכמו שציינתי למעלה אנחנו מדברים על הדדיות מורחבת, שבהגדרתה הרחבה כבר נמצאת ממילא בזיקה לפלא – לאותה רמה שמעבר לכל שליטה.

וכך, כל הסכמה והסכמה מקבלת מובן אחר, בהתאם למקום שממנו היא יונקת את תוקפה – האם זה חלק ממהלך של הישרדות בתוך סיפור שאחדותו מרצפת את המישור ומזמינה אותך למצוא בו מקום, או שהיא שייכת לסדר שאני קורא לו "תלת מימד", והוא נוגע לתהום העקרונית שנמצאת בלב של כל דיאלוג חי (שכאמור, לעולם לא יהיה ניתן לבטלו אל תוך מהלך של תודעה אחת, מישור אחד).

מדוע, אם כן, אתה בוחר לא להתעלם (רק בתור דוגמא אחת), מה התוקף של הסכמה זו בשבילך? האם משום שזה הסיפור החברתי שאתה מנסה להשתלב בו בעשותך את הראוי היפה והנכון, או שמא ישנה רשות גבוהה יותר, שאולי עוברת דרך החברתי, אבל שבכל אופן שהיא שונה ממנו?

זה יעשה ההבדל הגדול בין השתעבדות לחובה לבין התמסרות של חירות.

### 63.

הפעולה במרחב דיאלוגי, אם כן, נשענת על רשות שנמצאת מעבר לרשות החברתית כפי שבאה לידי ביטוי בצורך "לשמור על הסיפור" ולדאוג לאידיאולוגיה של הקבוצה. לא הקבוצה כזו היא הנותנת את האישור, הביסוס וההתרה של התנהגות כזו או אחרת, אלא אלוהים שנמצא מעבר לקבוצה, ולהתנהלות החברתית, או בניסוח אחר: מה שנמצא מעבר לאנושי.

במילים אחרות: אתה לא יכול לסמוך על אנשים, אבל אתה יכול לסמוך על אהבתם. הם לעולם לא יתנו לך מענה שלם, אבל אלוהים כפי שמשקף מעיניהם וליבם – יענה. ועל זה אפשר לסמוך.

### 64.

ניסוח זה שמכניס את אלוהים בתור הציר של ההתארגנות הדיאלוגית יכול להישמע בעייתי לאנשים רבים, ועל כן חשוב לי לומר שאין מדובר ב"אלוהים" כפי שמוגדר בדת כזו או אחרת, אלא **באלוהים כפי שאתה מבין אותו** – אלוהים שלך.

**אלוהים שלך** הוא אותה רשות שאתה מכיר בה כרשות הגבוהה מכל הסבר, מכל ארגון חברתי, מכל חוק תרבותי – הדבר שתהיה מוכן להתמסר לו.

רק שצריך לדייק ולהאיר במה שונה "אלוהים שלך" מ"אלוהי האידיאולוגיה". אנשים רבים יכולים לשים בתור הרשות העליונה ערכי אמת, יופי, יושר, הומאניות, רציונאליות, חוכמה, וכן הלאה. ערכים אלו, מבקשים לתת תוקף חברתי למהלך של תודעה אחת. מה שאני רוצה להוסיף בכותרת "אלוהים" הוא רק את זה: מה שלא יהיה הערך, שלא יבודד את עצמו מן הפלא. ואילו ה"שלי" בכותרת "אלוהים שלי" בא להדגיש ולעקוף את הנטייה שלנו לחשוב במונחים כלליים, שבלי משים, עושים את האלוהים של הסדק, בחזרה לאלוהים של הסדר (של הסדר החברתי הכללי).

"אלוהים שלי", במובן הזה, מחדש את האחריות המלאה. אין זה "סיפור" המוחזק על ידי אחרים, והפוטר אותי מדעה אישית, מעמדה אישית, מההתייחסות אישית. כל דעה אידיאולוגית היא דעה זרה שהאדם מאמץ לעצמו, גם כשהוא מוכן לכאורה למות למענה כאילו היא הדעה שלו. ודי שיסכים להיות **לבד**, לבד לגמרי, כדי לחזור מחדש את מקור הנביעה הממייס כל אידיאולוגיה לטובת המציאות.

## 65.

ורק אחרי שאנחנו מבינים את מלוא העומק המטלטל של הסכמה זו להכיר באלוהים שלי, אנחנו יכולים לעבור לשלב הבא ולהבין שכמו שלך יש אלוהים שלך, שחייב להיאמר בלשון "שלי", כך גם לזולת יש אלוהים משלו. גם זו הבנה מטלטלת. לזולת אלוהים משלו, משמע, הוא לא כל כך חסר אונים כמו שהוא נראה, יש לו מקור כוח שהוא מעבר למה שאתה יכול לתת לו. יש לו אלוהים שדואג לו, אל תגזול את הקשר שלו עם אלוהיו.

אל תתעלם – משמע, אלוהים שלך. אל תעלם – משמע, אלוהי זולתך. זה נכון שהעולם סובב סביבך – בשבילך נוצר העולם, אבל זה נכון גם שהעולם סובב סביבו. ואנא ממך, אל תנסה ליישר את הסתירה וליישב אותה בתוך מישור מכני של תודעה אחת, אלא כך ממש – העולם סובב סביבך וסובב סביבו.

## 66.

יש כאן גילוי גדול:

עד עכשיו האפשרות שלך להיות חלק מעולמו של זולתך קשורה הייתה לכך שאתה נעלם אל תוך ה"משהו", משמע, שאתה נעתר לשימוש שהוא עושה בך, שבו מי שאתה נעלם (למשל כעובד בחברה שלו), ואילו עתה, אתה מציע את עצמך כמישהו, כמשמעות, כחיי-פועל בתוך עולמו של זולתך – מסכים להשתתף. והוא המשמעות של "אלוהי זולתך". ובעניין זה ראה גם בהמשך את עניין המנהיגות.

במובן מסוים הגילוי של אלוהי הזולת הוא גילוי של השתקפות – הכרה בכך שכשם שלך יש מקור משלך, ואלוהים כפי שאתה מבין אותו, גם לזולת יש מקור משלו, העונה כהד לייחוד שלך.

אבל הנה ישנו עוד אלוהים שהוא מעבר להשתקפות הדדית זו – **אלוהי הדיאלוג**. אם בהתחלה היה לי חשוב להדגיש שאלוהים הוא אלוהים כפי שאתה מבין אותו, הנה כאן חשוב לי ההפך מכך – אלוהים כפי שאתה **לא מבין** אותו. הוא כביכול אותו אלוהים המגשר בין הסתירה של אלוהיך שלך לסתירה של אלוהי זולתך. אם תרצו – אלוהי אי-המשמעות.

## 67.

מעבר לאלוהים שלך, ולאלוהים שלי ישנו אלוהים שמאחד את נקודות המבט הסותרות, אלוהים של אי-האפשרות, שהוא גם במובן אחר המעבר מהשגחה פרטית להשגחה כללית. וחשוב להאיר שכל אחד מן האלוהים הוא אלוהים כללי – ולא בכך החידוש של אלוהי הדיאלוג. אלא **באופן** שבו הוא כללי. אם האלוהים הראשון הוא אלוהים שחובה עלי לעשותו אישי, ואלוהים השני הוא אלוהים שמחייב אותך לשחרר את נקודת המבט האישית לטובת נקודת המבט המשתקפת ממול, הנה אלוהי הדיאלוג הוא אלוהים שחובה עליך לוותר בו גם על המהלך הראשון וגם על המהלך השני.

אז מה, האם ישנם שלושה אלוהים?

לחשוב על שלושה, לחשוב על כמות, אפשר רק כשקורסים אל תוך תודעה אחת – מישור אחד שבו למניה יש משמעות של ריבוי בתוך אחדות. אבל במציאות נושאת הפכים אין כל משמעות לסיכום מספרי זה. וזה אולי המובן העמוק של העובדה ש"אלוהים" בעברית נושא את הריבוי והיחיד במילה יחידה. אלוהים שלך ואלוהים של זולתך הם סתירה שלא יכולה להתיישב בשום פתרון מספרי, אבל היא מקבלת מענה של אחדות באלוהי הדיאלוג.



## מעגל של יוצרים

68.

הבה ניקח בתור דוגמא שיחה אנושית, ונראה איך הסעיפים האחרונים מתלכדים בה.

כאשר הזולת מדבר ודיבורו נמצא בתנופה של יצירה, מחובר למקור, מגשש את דרכו אל האור, אתה מוזמן להקשיב. לאופן שבו אתה מקשיב יש תרומה חשובה לזרימה ולתנופה של זולתך. ייתכן שתוך כדי הקשבה אתה מתחיל לראות כל מני דברים, ומתוך כך עולה פיתוי לעצור אותו, להמליץ לו, להחכים אותו. ובכל זאת אתה הולך יותר עמוק מן הפיתוי, משהה את התגובתיות, ומאפשר לחדש לעלות. תגלה הרבה פעמים, שמה שהתכוונת להגיב, להוסיף, להחכים, הוא כבר בדרך לשם לבד. אכן, סומך אתה על אלוהיו שיכוון אותו, סומך על החוכמה שגם הוא מחובר אליה, והיא שונה מן החוכמה שלך.

ויחד עם זאת אותו עקרון של "אל תפלוש לדברי הזולת" אינו עקרון הרמטי-קליפתי אלא נוגע למהות הדברים – לזרימת היצירה שבהם:

### הסכמה 17: אל תעצור אדם ביצירתו

והוא משתנה כאשר האדם נכנס להלך רוח מכני, ודיבור נעשה זר ומנותק. במקום הזה, אדרבא, אתה מוזמן להתערב ולהפריע – הפרעה מברכת. הוא זקוק לכך, אתה זקוק לכך. אתה תבטא כך את נאמנותך לשיחה.

ואיך תדע מתי זהו המקרה הראשון ומתי המקרה השני?  
תקשיב ללבך.

אתה הרי לא מנותק מן השיחה – צופה חיצוני שמתבונן בהתרחשותה – אתה בשר מבשרה, ומה שאתה חווה מבשרך יש לו שורש גם בזולתך.

## 69.

ומה, האם אינך יכול לטעות בשיפוטך? בוודאי שאתה יכול לטעות. אבל אם כך האם לא עדיף חוק פשוט שמחייב אותך לא להתערב בדברי זולתך עד שיסיים לא משנה מה הוא אומר?

אבל זה בדיוק העניין, אתה כבר מתערב באופי הקשבתך, אתה כבר הפרעה. אחריותך היא רק זו – ללמוד להפוך את הפרעתך להפרעה מברכת. ואם הדרך לעשות זו היא להתפרץ לדבריו ולומר דבר מה – עשה זאת.

ומה – האם אינך יכול לטעות?

בוודאי – לעולם לא תוכל לדעת בוודאות – אבל אתה יכול להשתדל לדייק, לסמוך על אלוהי הדיאלוג שהוא פלא גדול.

## 70.

**השתדלות** יכולה להישמע כמו סוג של חוסר אונים, וחשוב לי לציין דווקא את יתרונה, את ענוותה, את כוחה. בו זמנית היא משחררת ומעמיקה את הערבות. אתה יכול לסמוך על מישהו שישתדל, כיוון שבהשתדלות הוא יפעל מתוך החירות שלו, ואילו בהבטחה הוא יפעל מתוך כבילה. במקום לחייב אותו לתת – שהוא דבר והיפוכו, אפשר פשוט לסמוך על כך, להאמין בכך, ולפעול על סמך הנחה זו – שכולנו משתדלים, שזה אופק הכוונה שלנו.

ובאופן כללי יותר, אתה יכול לחוש יותר בטוח בקרב קבוצת אנשים שנותרים נאמנים לחירות ההשתדלות שלהם, מאשר בקרב קבוצת אנשים שמרגישים מחויבים להבטחות, ולפיכך גם נתונים לאותו רפלקס תגובתי של התנגדות המשכיח מהם גם את המעט שהם כן יכולים לעשות.

וכל זה קשור גם לעניין ה"עתיד" שאדבר בו בהמשך.

## מעגל של מביטים בעין טובה

71.

משתמע מכל הנאמר עד כאן שאחד העקרונות החשובים בהתארגנות דיאלוגית הוא היכולת להתבונן על זולתך בעין טובה.

עד כמה הנחייה שכזו יכולה להיות מוגדרת כהסכמה?

נדמה שאין לאדם שליטה על האופן בו הוא מתבונן על זולתו, ועצם ההנחיה יכולה להיחשב כפלישה לרשות הפרט: "תן לי הנחיות ברורות, ואל תתערב במה שאני מרגיש וחושב".

אבל,

גם אם לא בהכרח נרצה לנסח זאת כהסכמה חברתית, זה ללא ספק הזרע שטמון בהרבה מן ההסכמות האחרות, והיכולת לנסח אותה כהסכמה תתרום להבנה והגשמה של שאר ההסכמות. ואם כן הבה אנסח זאת באופן מוצהר:

### הסכמה 18: הבט על זולתך בעין טובה

הנחת המוצא, של הסכמה כזו היא מן הסתם שיש לך מידה של בחירה בעניין הזה. יותר מזה, הניסוח של הסכמה כזו יכול ליצור מציאות חברתית תומכת, שהרי אם אתה מניח שהזולת גם הוא מחויב באופן כלשהו לראות אותך בעין טובה, זה משנה מן היסוד את הזיקה שלך אליו, ובין היתר, מקל מאוד לראות אותו בעין טובה. פעמים רבות העין הרעה שאנו מביטים בה על זולתנו היא תגובת מגננה מול העין הרעה שנדמה לנו שבה רואים אותנו. כשאנחנו מאמינים שהזולת מחויב לראות אותנו בעין טובה – ולא משנה מאיזו סיבה – זה עוזר להיגמל מתגובת המגננה.

במובן עמוק, אם כן, התארגנות דיאלוגית מבוססת על ההסכמה הגורפת הזו – זהו מעגל של מתבוננים בעין-טובה.

אני לא רק מתבונן בעין טובה, אני יודע שמתבוננים בי בעין טובה, ואני יודע שהזולת יודע שאני אשאף להתבונן בו בעין טובה. הניסוח המילולי והמוצג עוזר לכל זה לקרות.

אבל האם אפשר להבטיח את זה?

זה לא שונה מכל הסכמה אחרת, גם את ההסכמות האחרות אי-אפשר להבטיח. בכל מקרה אין כאן הבטחה אלא רק **השתדלות**.

וכבר ציינתי למעלה את יתרונה של ההשתדלות – במקום לחשק אותו לכך שיסתכל עליך בעין טובה – דבר שהוא ממילא לא אפשרי – פשוט תסמוך על כך, תאמין בכך, ותפעל בהתאם להנחה שכולם, גם אם לא תמיד מצליחים – משתדלים, זה האופק של כוונתם ורצונם.

האם אתה יכול להאמין שבלב ליבו כל אדם שואף להסתכלות של עין טובה? כמובן, אם אנשי ההתארגנות יעסקו בביקורת עצמית על כך שהם לא מצליחים לקיים מבט של עיין טובה, הם עלולים לשנוא אותך על כך, אבל אם יחזרו ויגלו שזה רצונם האמיתי, ובו ידבקו, מאמינים בכוחה של השתדלותם – הוזה על זה אתה יכול לסמוך.

## 72.

בכל אופן, איננו יכולים לצאת ידי חובתנו בלא לגעת בעניין **התוכחה**.

למרות ההשתדלות לראות את הזולת בעין טובה ישנם דברים בולטים לעין בהתנהגותו של הזולת שהם לא טובים – הוא גונב, הוא משקר, הוא מתנהג בצביעות – מה המשמעות של העין הטובה שלי מול מציאות מורכבת זו? האם עלי להכחיש שאני רואה את מה שאני רואה?

נדמה לי שלבחור להתעלם, ובטח להתכחש, לא מורה על התבוננות בעין טובה. להפך, לראות משהו בעין טובה ממש, זה לראות שגם מה שהוא עושה רע, כביכול, יש לו סיבה משלו, ובכל מקרה אתה מאמין שהוא טוב מיסודו ועשה את שעשה לא מכיוון שהוא רע, אלא מטעמים אחרים, שאתה לא תמיד מסוגל להבין (גם לו יש אלוהים משלו).

האם זה אומר שאינך מוכיח אותו או שאתה לא מתערב?

לפעמים צריך להתערב ולהוכיח, אבל לאורך כל הדרך, אתה לא ממנהל לדעת אותו כרע, לא ממנהל לסכם אותו אל תוך הרע. והוא עניין ההבחנה המוכרת: התנהגותו רעה אבל הוא עצמו לא רע. כלומר, גם אם מבטך מתמקד בהתנהגותו הרעה, הוא גם חודר דרכה ולא נעצר שם. אתה לא עושה מהתנהגותו הרעה מטעמי-רכילות. (והרכילות מתחילה גם אם אינך אומר דבר לאיש). שהוא הדבר שאנשים עושים כשהם מרגישים שהם עצמם נתונים למטעמי רכילות של אחרים.

כמה טוב, אם כן להאמין, שאתה חלק ממעגל של מביטים בעין טובה.

## אחריות עודפת

.73

אחרי כל זה אנחנו יכולים לחזור אל הכותרת של נתינה שאינה לוקחת ולהבין את מושג **האחריות העודפת**. זה יהיה מעין סיכום של מחזור ההסכמות האחרונות הנוגעות לאי־פגיעה במקור חיוניותו של הזולת, ויחבר אותנו להסכמות שקדמו לכך – אל תתעלם ואל תעלם.

את ההסכמה של סעיף זה אפשר לנסח כך:

**הסכמה 19: אל תיקח אחריות עודפת על זולתך**

או באופן מורחב יותר: כשאתה משיב לזולתך (לא מתעלם ממנו) – אל תיקח אחריות עודפת.

.74

מושג האחריות הוא מושג מורכב וכמוהו גם מושג **האחריות העודפת**. הוא מבקש למצוא את המידה המדויקת של האחריות שמעבר לה אחריות שוב אינה נותנת – היא מתחילה לקחת והופכת ממקום של ערבות מעורבות ואכפתיות למקום של התערבות שליטה ופלישה.

הדוגמאות הטיפוסיות לאחריות עודפת נמצאות בעמדה של ה"מטפל" שלוקח על עצמו את בעיות הזולת, אם מתוך הזדהות, אם מתוך רצון להשיג דימוי חיובי, אם מתוך אמונה שזה תפקידו במערכת היחסים ביניהם, באופן כזה שהזולת נותר חסר כוח התמודדות משל עצמו. אותה אחריות עודפת הפכה בו זמנית לגזילה של אחריותו של הזולת, של כוחו, של התהליך שהוא נמצא בו.

ואפשר לצרף גם את ההסכמה הבאה:

**הסכמה 20: אל תגנוב את היוזמה**

ההסכמה האחרונה יכולה אולי להבהיר את המידה המדויקת שבה אחריות מתחילה להיות אחריות עודפת – כאשר האדם שממול מאבד

את יוזמתו. (או ליתר דיוק, כשאדם מאבד מיוזמתו – כלומר כשיוזמתו מתחילה להיחלש).

הייתי אומר שאי־לקיחת אחריות עודפת או בניסוחה החיובי – לגלות אחריות במידה המדויקת, הוא הפרקטיקה המעשית של לתת בלי לקחת. היא מבטאת את היכולת להיפרד מן הקשר הסימביוטי עם הזולת, המבקש לספח אותו אל תוך תודעה אחת, ולמחוק את המרחק הדיאלוגי, החיוני לשתי תודעות.

זו לא פחות אחריות, זו אחריות עמוקה יותר.

## צא לחופשי

.75

הרבה מן ההסכמות האחרונות הוצגו מצד הדאגה לזולת, אבל את תנועת הנפש הפנימית שמאפשרת את קיומן אפשר לכנס אל תוך ההסכמה הבאה:

### הסכמה 21: צא לחופשי

מכיוון שמלכתחילה איננו מופרדים, אלא שני צדדים של עניין אחד, הרי שכוונת הדיוק העצמי, הוא גם זה שעוזר לזולתך. והדיוק הוא זה: **צא לחופשי.**

בו זמנית זה גם יגדיר את אחריותך כלפי זולתך. שהרי בשחררך את עצמך אתה גם עוזר לשחרר אותו.

וזה כך בשני מובנים. במובן הישיר: מכיוון שאתם מחוברים, אותה פעולה שאתה עושה אצלך כביכול, היא בו זו זמנית פעולת שחרור הקורית גם אצלו. במובן העקיף: מכיוון שאתה לא רק עבור עצמך, אתה גם עבורו – אם יצאת לחופשי ומתוך כך אתה אוהב יותר, קורן יותר, אמיץ יותר, הוא עתיד להתברך בכך.

.76

אבל, "צא לחופשי" הוא לא רק האמצעי שדרכו אתה מברך את הזולת, אלא גם האמצעי שבו הזולת מברך אותך. המרחק הדיאלוגי מאפשר להשפעתו עליך להפוך להיות השפעה מברכת, מפרה, מגדילה, מחלחלת את צבעה הייחודי. וממילא זו הדרך שבה הוא נעשה יותר רלוונטי עבורך. וכשהוא נעשה יותר רלוונטי עבורך – כשאתה מאפשר לו לברך אותך, הוא גם נעשה יותר רלוונטי עבור עצמו, שהרי זו המהות של כל אדם – השפעתו וברכתו. וכשאתה מאפשר למישהו לברך אותך, ממילא ברכת אתה גם אותו.

ואם כן, צא לחופשי.



”צא לחופשי” הוא לא רק שם של יעד – חירות שיש לחתור אליה – הוא גם שם פעולה המגלמת את אחריותך בפועל, כפי שאתה חוזר ומבטא אותה ללא קשר לתוצאה. רוצה אתה לדעת איך אתה מבטא באופן העמוק ביותר את אחריותך לזולתך – הנה הפעולה: צא לחופשי. זו תהיה נתינה של ממש.

פעולה לקחנית, מעצם טבעה, אינה משחררת. לכל היותר היא פעולה מנתקת, ואין מה שמצר על החירות כמו פעולת הניתוק. חישבו למשל על אדם שמנתק את קשריו עם חברו באופן חד צדדי בשל מעשה שהאחרון עשה. אף על פי שהוא מדמיין שהוא יצא לחופשי, באמת כל פעם שמזכירים את שמו של החבר הוא חש מכוחן, מתנגד, כועס, סגור. זה משקע שמלווה אותו לכל אשר ילך, חלק מן המרחב בו הוא נתון, מתווה בנוף נפשו.

מתוך חירותך, תמצא גם את אהבתך, שהרי החירות והאהבה הם שני צדדים של אותו עניין.

נכון – ”צא לחופשי” נשמע כמו עיקרון אנוכי, שלא לומר מתנכר – דאגה אישית הסוכרת עצמה מפני הזולת ומבדילה את עצמה. אבל זה כך רק מתוך נקודת המבט המכנית שמניחה שאנשים מלכתחילה מנותקים זה מזה. ואילו בתפיסת עולם דיאלוגית, שבה ישנה הבנה עמוקה של המרקם שמחבר אותנו, צא לחופשי, הוא המפתח לא רק לחירותך שלך, אלא גם לחירותו של זולתך.

הניתוק קושר, והפרידה מחברת.

עוד אחזור לנקודה זו כשנדון בהסכמה ”כבד את החירות”.

ישנה עוד הסכמה שקשורה באופן ישיר למחזור הסכמות זה והיא ההסכמה לא לשעבד את הזולת, אבל אני רוצה לגעת בה רק לאחר שאתייחס למחזור ההסכמות הנוגעות לעתיד, שאז תקבל יתר תוקף.

## העתיד שמברך את ההווה

.79

יש מובן שבו כל ההסכמות החברתיות, המהוות את הגוף החי של ההתארגנות החברתית (בין בהתארגנות אידיאלוגית ובין בהתארגנות דיאלוגית), באות ליצור מצע של ביטחון שבו יכול כל אדם לפעול באופן מיטבי.

אכן, ביטחון הוא צורך אנושי בסיסי ועם כל המורכבות של הגדרתו, במציאות האנושית הוא גורם מוחשי מאוד והשלכותיו רבות. הוא המאפשר עומק לפעילות, תנופה ליצירה, קוהרנטיות למשמעות, הרמוניה ביחסים, פוריות בהתארגנות. בהיעדר הביטחון, אדם קורס לקוטב הישרדותי, המשטיח את הווייתו, פוגם בחיוניותו, ומקשה על חייו וחיי שכניו.

אפשר, אם כן, להבין את הצורך לדאוג לביטחון, והשאלה היא רק מאין יונקים את הביטחון הזה – לאן אנו פונים, ועל מה אנו מבקשים להישען, כאשר אנו מחפשים אותו. או בניסוח אחר: כיצד אנו מבינים מה הוא ביטחון, ומה אנו עושים להגשמתו.

.80

השאלה הזו מתחדדת כשמתברר שאחד ממקורות חוסר הביטחון (והכאב) הגדולים ביותר במציאות האנושית, קשור לאופי החיפוש המצוי אחר ביטחון.

עיקר הביטחון קשור לתפיסת העתיד. כמעט תמיד אדם חש שיש לו יכולת להתמודד עם מה שנמצא מולו. ההווה לכשעצמו, כשמבודדים אותו מאפשרויות התדרדרותו, יש בו ביטחון בזכות עצמו. זה העתיד שמעורר חרדה. לפעמים אנו מוכנים לסבול בהווה תמורת האפשרות לדעת בביטחון שהעתיד יביא עמו רווחה.

אלא שכאן גם הקושי – העתיד, בהגדרה, הוא בלתי נשלט. לא משנה כיצד תנסה לבטח אותו, ומה תעשה כדי לקדם את פניו, עדיין יישאר

גורם של אי-ודאות. מה אתה מתכוון לעשות בקשר לכך? אני לא מנסה לבטל את האמצעים הפיסיים שאנו נוקטים מתוך חוכמה כדי לברך את העתיד, אלא רוצה להאיר את העמדה העקרונית שאנו מטפחים כלפי העתיד מתוך הצורך להשיג ביטחון נפשי. עמדה ששורשה באשליה, ואשר מביאה אתה הרבה סבל.

מידה של דאגה לעתיד ללא ספק ראויה, אבל כל מעשה מחשק שנעשה במטרה להימנע מפוריותו של העתיד, בחשבון ארוך מתכנס לפגיעה עמוקה הן בהווה והן בעתיד.

ומכאן אפשר לנסות להבהיר את ההסכמה הבאה שהיא בסיסית לכל התארגנות דיאלוגית:

**הסכמה 22: כבד את העתיד כך שיכרך את ההווה**

## **.81**

המילה "כבד" כאן, באה להחליף את המילה "שמור", והיא מבחינה בין ביטחון שמנסיג להשיג באמצעות **לקיחה ובעלות**, לבין ביטחון שמשיגים באמצעות **נתינה ושייכות**.

אלה שני מקורות שונים שמהם אפשר לנסות לינוק ביטחון. בטווח הארוך, לינוק מן המקור הראשון מביא לחוסר בטחון, ואילו את המקור השני צריך ללמוד ולדייק. בתרבות האי-דיאלוגית שממנה אנו באים, הוא לא תמיד אינטואיטיבי.

הבה נאיר, אם כן, מספר נקודות שיכולות לדייק אותו:

אל תפסיק לחיות עכשיו למען העתיד, כי אם כבר התחלת בדרך הזו, קרוב לודאי שגם את העתיד הבא תחיה למען עתיד רחוק עוד יותר. זה לא רק עניין תיאורטי. אם כי אין מניעה שבסופו של דבר תגיע לעתיד שבו תעצור ולא תמשיך למכור אתו למען עתיד רחוק יותר, בפועל, סוג זה של יחס לעתיד הוא זרע שאתה זורע. גם אם תרצה אחרת, מה שאתה זורע, הוא גם מה שאתה קוצר. וכך, אותו ניסיון לאחוז בעתיד, לשמור עליו, להבטיח אותו באופן מוחלט – הוא לא רק דרך עודפת

לדאוג ולכבד את העתיד, אלא בפועל חוסר כבוד אליו – אי-ברכה שלו. וכך אפשר היה לנסח את ההסכמה הזו בדרך חלופית:

### **הסכמה חלופית ל22: כבד את ההווה באופן שיברך את העתיד**

כבד את ההווה – משמע, זרע נכון היום את יחסך אל העתיד, כדי שהעתיד יבורך מיחס זה.

עניין זה לא נוגע רק לעתיד האישי, אלא במובן מסוים מגולם גם בעתיד שנמצא סביבך והעבר שנמצא סביבך. הצעירים והזקנים של קהילתך – כל אחד מהם מייצג הן עבר והן עתיד. לזקנים, למשל, יש שורש עמוק בעבר, אבל הם גם משקפים את אופק הזקנה שלך עצמך. ובעניין הזה ברור שהכבוד שאתה נותן להווה שלהם, בבחינת העתיד שלך, הוא גם הברכה שאתה מברך את עתידך שלך – בעוד ילדיך, (שגם הם עתיד ועבר בו זמנית) לומדים את הדוגמא שלך.

מנגד, כאשר מוחלפת המילה כבד במילה שמור, התוצאה של אותה שמירה על העתיד (באופן שאינו מכבד את ההווה) מתגלמת בסופו של דבר, באופן פרדוכסלי, גם בחוסר מקום לזקנים. וזה אופייני לחברה שמושגי הבעלות שלה מתגברים על מושגי השייכות. כך **שכבוד** לעתיד, אפשר לומר, הוא לא רק כבוד לזמן עתיד, הוא גם כבוד לעתיד המתגלם בזמן הווה – לזקניך ולילדיך. וכשאתה מבקש **לשמור** על העתיד, אתה לא רק עושה בעודף – אתה בפועל **לא מכבד**. ואת זה, כמובן, אפשר לראות גם ביחס לילדים.

## **82.**

הניסיון **לשלוט** בעתיד, אם כן, הוא אשליה, אבל אפשר לכבד את העתיד באופן שיברך את ההווה. מה משמעות הברכה של ההווה? כיצד יכול עתיד שעוד לא היה להשפיע על ההווה, לפעול לכאורה, לאחור? ייתכן שהבנה אחרת של הזמן יכולה לאפשר מן סוג כזה של פעולה לאחור, ותחת הבנה זו אפשר גם להבין שאותה דאגה לעתיד הנעשית **על חשבון ההווה**, מייצרת עתיד שלא יכול לברך לאחור את ההווה.

בכל מקרה, אני מנסה לזקק כאן את אותו יחס אל העתיד, שבמקום לינוק מן האשליה של ביטחון יציב וסטטי, נשען על אמון עמוק יותר במציאות – ומשחרר את העתיד.

### 83.

בתפיסה האידיאלוגית הצורך בביטחון מתורגם לאחיזה והגבלת העתיד – כביכול יש פתרון סופי לחיים, שיוכל לחסוך מאתנו את הטרחה בעתיד. שום מעשה שלנו לא יפתור אותנו מצורך ההתייצבות והנוכחות בעתיד. תמיד נדרש להיות אמיצים. ואם כן – כבד את העתיד, אל תשחית אותו בניסיון לאחוז בו. כבד את העתיד, כלומר, פעל לטובתו אבל בלי לפגום בנוכחות.

ניסוח נוסף: הכיבוד של ההווה, איננו בא לסייג את כיבוד העתיד, אלא הדיוק של האופן שבו מכבדים את העתיד.

הרגע הזה, במובן עמוק הוא תנועה לקראת הרגע הבא – הוא לא בריחה מן הרגע הזה, הוא הליכה מברכת לקראתו. העתיד כמקור דאגה הוא חלק מתפיסת עולם הישרדותית, ומנגד, העתיד כאופק של יצירה הוא חלק מתפיסת עולם דיאלוגית.

### 84.

ולמרות כל הנאמר, **היריעה שבטוח** משרה ביטחון ממשי, גם אם זו רק אשליה. אף על פי שהניסיון לאחוז בעתיד גורם להרבה חוסר ביטחון, הנה מצד המחשבה שאכן הושג הביטחון הזה, תורם הדבר לביטחון בפועל. וזה נכון גם בקנה מידה רחב יותר: **היריעה שבטוח**, היא אחד הגורמים החשובים לאיזון הביטחון החברתי בפועל, בלי קשר לעובדות. או בניסוח הפוך: הפחד הוא גורם מערער-ביטחון, לפעמים יותר מכל איום בפועל.

אלא שהדרך אל אותו מצב של "**אמונה בקיומו של ביטחון**" לא חייבת לעבור דרך העשייה האינטנסיבית שמנסה לחשק את העתיד ולהפנט את מבטנו כאילו אכן הוא נלכד. ישנה דרך ישירה יותר: ההבנה שהביטחון הוא לא רק ביטחון פיסי, הוא בעיקר יציבות של שדה

המשמעות של הקבוצה. שזה אומר, בין היתר, שביטחון הוא לא עניין של בעלות – הוא עניין של שייכות.

## 85.

בולט הדבר בגידול ילדים. כאן, הביטחון והאמון של ההורה בילדו, כמו גם המסר שההורה מעביר לו שהעולם הוא בטוח – הוא צידה שתחזק את הילד ואכן תעשה את מסע חייו ליציב יותר. שום דבר לא בטוח, אבל יש יותר סיכוי לחיים של פריחה, כאשר הילד גדל בתחושה שהעולם הוא מקום בטוח. אין זה אומר שאין לנקוט זהירות, אבל הזהירות צריכה להיות משובצת בתפיסת עולם של שייכות, ולא להיות העילה לחיים במרחב ההישרדותי.

כל מה שנאמר על העתיד ועל הניסיון להחזיק את העתיד, כשמדובר על תפיסה אידיאלוגית, הוא בעצם "הסיפור על העתיד" – אותו סיפור שהוא השכבה שממנה מקבלת התפיסה האידיאלוגית את תוקפה. הניסיון לשמור על העתיד בכל מחיר, הוא לפיכך הניסיון לשמור על הסיפור בכל מחיר. ודבר זה, כמו בדוגמא של ההורות, הוא בדיוק המתכון לניתוק מן הממשות ומן הביטחון היחיד שיכול להיות לנו – הביטחון שהממשות נותנת, לא הביטחון שהסיפור נותן.

## 86.

ולכאורה, גם כאן, כמו במקרה ההסתכלות בעין טובה על הזולת, ישנה בהתוויה מסוג זה משום חדירה לרשות הפרט. הרי היחס של האדם אל עתידו הוא עניין אישי לגמרי, ומדוע ליצור הסכמה חברתית לעניין כזה? אלא ששוב, כמו ההסכמה בעניין העין הטובה, מדובר בתשתית הנמצאת כורע בהסכמות רבות אחרות. אותו כוונן שאדם עושה כשהוא מדייק את יחסו אל העתיד משפיע הן על הלך הרוח הכללי של הקבוצה, ובין היתר יש לו השלכות מעשיות לגמרי. למשל ההסכמה המובאת בסעיף הבא. ובכל מקרה, יש ערך להצהרה המילולית. כמו שאמרתי למעלה, ההחלטה לשחק משחק אחד של ביטחון, מתוך הידיעה שגם אחרים משחקים את אותו משחק של ביטחון, היא כבר מקור של ביטחון.

## 87.

מכל האמור למעלה אפשר לגזור את ההסכמה הבאה:

### הסכמה 23: אל תבטיח, אבל כבד את התחייבויותיך

ביהדות נהוג להוסיף בהקשרים שונים את הביטוי "בלי נדר" או "בעזרת השם", אות וסימן שהאדם מתכוון, אבל לא יכול באמת להבטיח, שכן הדברים אינם נתונים בידו. ישנה רשות גדולה יותר השולטת במציאות.

גם כאן, ההשתדלות היא בו זמנית משחררת ואמינה יותר מהבטחה שעצם יסודה הוא בסוג של שקר, שכן מצד האמת אינך יכול להבטיח דבר. ועצם מעמד ההבטחה הוא כבר הפרק הראשון בהפרתה.

## 88.

אבל אם אתה לא מבטיח, אז מה היא אותה התחייבות שמופיעה בלשון ההסכמה, ואתה אמור לכבד?

ובכן, עצם היותך חלק ממרקם חברתי אנושי מייצר התחייבויות. דוגמא פשוטה לכך קשורה להדדיות ולהסכמה לכבד אותה – כשאתה מקבל משהו ממישהו, אתה, במובן מסוים גם מתחייב להחזיר טובה תחת טובה, גם אם לא הצהרת ולא נדרשת. אמנם יש לראות את עקרון ההדדיות המורחב, שאינו מחשק אותך באופן ספציפי כלפי האדם שמולך, אבל כן קושר אותך באותה קריאה שמופנית אליך באופן אישי. נכון, אתה באופן אישי לא הבטחת דבר, אבל נסיבות קיומך יצרו את ההתחייבות אותן אתה יכול לשמוע כהתחייבויות אישיות.

## 89.

לכלל ההבטחות שמבטיחים בהצהרה, יש להוסיף את ההבטחות שמוסיפים במעשה. ביהדות מקובל לומר שאם עשית מעשה יותר משלוש פעמים, הוא כבר בבחינת הבטחה. כך, למשל, אם הבאת מרצונך הטוב לשכן נכה ארוחה כל יום ראשון במשך שלושה שבועות, כאילו הבטחת לעשות כן גם בשבוע הרביעי. אמנם לא הבטחת ממש – אבל יצרת ציפייה, וייתכן שהשכן יושב כעת ומחכה.

"אל תבטיח אבל עמוד בהתחייבויותיך" הוא זיכור של סוג מסוים של יחס כלפי המציאות. במובן עמוק אלה שני צדדים משלימים – אתה מצליח לזקק את אחריותך העמוקה למילוי התחייבויותיך, כאשר אתה בו זמנית לא מבטיח. (או בניסוח אחר – אתה אחראי יותר, עומד יותר במחויבותך, ישר והוגן יותר כלפי זולתך, כאשר אתה לא מבטיח).

והיחס הזה כלפי המציאות והקבוצה, עומד בבסיס ההתארגנות הדיאלוגית. אני יכול לסמוך עליך שלא תבטיח לי דבר ותעמוד בהתחייבותך. אני יכול לסמוך עליך כאשר אתה לא מבטיח לי דבר.



## שדה המשמעות הקבוצתי

.91

אני רוצה לעצור כאן ברצף ההסכמות ולהתפנות להבהיר את התפקיד החיוני שמשמש **"שדה המשמעות הקבוצתי"** לכל מה שאנו עוסקים בו כאן. כמו שאמרתי למעלה חלק גדול מן ההסכמות נועד לייצר מצע של ביטחון שבתוכו יכול כל יחיד לפעול. מצע זה, בוודאי קשור לביטחון בפועל, אבל ראש לכול הוא קשור **ביציבות של שדה המשמעות הקבוצתי**, בין היתר מכיוון שעיקר האיומים שאנו עומדים לפניהם לא באים מחוץ לקבוצה – הם באים מבפנים.

אתחיל בשאלה מתריסה: מדוע, בהינתן שכל שאר האנשים ממלאים אחר ההסכמות, שתעשה כן גם אתה? הרי אם תפר הסכמה, אתה עשוי להרוויח מכך. ואם **אתה** שואל את השאלה הזו, מדוע שלא ישאלו אותה גם האחרים, ויגררו את הקבוצה כולה, לקריסה אל תוך מערכת לקחנית של חוסר אמון?

ואפילו אתה ער לאפשרות הקריסה – מדוע שתהייה ה"פרייר" היחיד שפועל מתוך רוח נדיבה, כשיש סיכוי שכל האחרים סביבך כבר איבדו את המוטיבציה לנהוג כך? או בניסוח אחר: כיצד פועלת כאן היד הנעלמה לשמור על ההתארגנות כהתארגנות דיאלוגית?

.92

כשבאים לבחון את תוצאות המחקרים שנעשו בתורת המשחקים אנו רואים שלא פעם משחקים חברתיים קורסים אל הפתרון שהוא לא מיטבי לאף אחד מן הצדדים, אבל שמשקף באופן הנאמן ביותר את המדרף של כל יחיד אחר האינטרסים שלו, על בסיס חוסר האמון שלו בזולתו. דוגמא מוכרת היא דילמת האסיר – לו היו ה"אסירים" נותנים אמון זה בזה ומשתפים פעולה – כל אחד היה מרוויח, אבל כיוון שכל אחד מניח שהאחר מניח שהוא מניח שהאחר ינהג באופן חסר אמון – כך הוא נוהג. זה לא שאין יד נעלמה – בהחלט יש – באופן לגמרי טיפוסי מגיחים דפוסים ניתנים לניבוי של סדר – אבל סדר לקחני.

ובהיעדר מערכת של ענישה ואכיפה, מדוע שהיד הנעלמה, גם בהתארגנות דיאלוגית, לא תדחוף בסופו של דבר אל מציאות לקחנית?

### 93.

גם במחקרים חברתיים אלו שנעשו בהשראת תורת המשחקים מגיחות חריגות שלא מתיישבות עם ההיגיון הלקחני – במשחקים רבים אנשים נוטים לפעול לא רק למען האינטרס שלהם אלא גם למען האינטרסים של זולתם כשברור לכול, גם להם עצמם, שהם מפסידים מכך.

ההסברים המקובלים לחריגות אלה נשענים על קיומן של נורמות קודמות – ערכים של נתינה ועזרה לזולת שמתערבים כאן. (וגם את זה אפשר להסביר במונחים אנוכיים של אדם שיש לו אינטרס לשמור את הדימוי החיובי שלו בעיני עצמו). אני לא בטוח שזה לבדו יכול להסביר.

יותר מזה, אני סבור ששום ארגון חברתי, לקחני או אחר, לא יכול באמת לפעול כשהוא נסמך רק על תפיסה לקחנית – כזו שכל מעיינה הוא רק הגדלת הרווח האישי. או בניסוח אחר: היד הנעלמה לא מתקיימת כשהנחת המוצא היחידה היא שכל אחד רק דואג לאינטרסים האישיים שלו.

נדרש משהו נוסף. ואכן, אני סבור שבכל ארגון, כל אדם, בצד העין הפתוחה והדואגת לאינטרסים האישיים שלו, פותח עיין שנייה הדואגת לשותפות. אני חושב שכפילות מבט זו חיונית, ורק כך אפשר להסביר את הנטייה לשמור על נורמות בכל התארגנות חברתית – בין אידיאלוגית ובין דיאלוגית. אפילו המשחק התוקפני ביותר, יוצר מסגרת של שותפות, שכל אחד לוקח חלק בשימורה.

### 94.

דאגה זו לשותפות אינה דאגה למבנה תיאורטי, רעיון או סיפור, זו בראש ובראשונה דאגה ל**שדה המשמעות**, עניין מוחשי לחלוטין, שאדם נוכח אותו כ**שדה שייכות**. היערתו לנורמה, לפיכך, איננה רק עניין של שיקול מופשט – יש לו אינטרס, לגמרי לא תיאורטי, ששדה

המשמעות החברתי ימשיך להתקיים, ויש לו את החוש והמנגנון הפנימי שמאפשר לוֹסֵת את התנהגותו בהתאם לכך.

**שדה שייכות** הוא המקום בו האדם יכול ליצור משמעות. כששדה המשמעות קורס, גם היכולת של האדם ליצור משמעות קורסת.

זו אינה אבדה שולית – אובדן הכושר ליצר משמעות היא אובדן החיוניות, וסחף לכיוון המוות. וכך, בו זמנית, שדה המשמעות נחוץ הן ליחיד והן לקבוצה. הוא מלכד את הקבוצה ונותן לה את אותו ערך מוסף – אקלים, שייכות, נוכחות, שפה – שבתוכה משובצים חברי הקבוצה, ומסוגלים ליצור משמעות וחיוניות.

כששדה המשמעות קורס, הקבוצה קורסת.

וזה אומר: דיס-אוריינטציה של הפרטים בקבוצה שלא מסוגלים יותר ליצר משמעות ולמצוא את מקומם, בכלל זה ברמה הפיסית הפשוטה ביותר של קיום צרכיהם. היחידים מפסיקים לחוש את אותה ישות קבוצתית המזינה אותם. ממילא המון אנרגיה מושקעת בתחזוקת מה שנותר מן הקבוצה. ולמעשה זה עבר את גבול שיווי המשקל – יותר אנרגיה מושקעת בתחזוק הקבוצה (סכסוכים, הימנעות מסכסוכים) מאשר במטרות שלה, באופן שעושה אותה **קבוצה הישרדותית**. פאזה אחרונה לפני הכחדתה המוחלטת.

## 95.

כל מעשה של אדם, בצד זה שהוא משתמש בשדה המשמעות הקיים של הקבוצה כדי ליצור את משמעותו האישית והמקומית, גם מקיים ומנכיח את שדה המשמעות בעצם עשייתו.

עניין אחרון זה מביא אותנו להגדרה חדשה של ביטחון, שיותר משהו ביטחון פיסיהישרדותי, הוא השלמות, ההרמוניה והאיזון של שדה המשמעות. עניין שאתה תורם לו באופן פעיל בעצם שאיפת האחדות.

במילים אחרות: האמון שלך ביד הנעלמה אינו רק אמון פסיבי – מן אמונה שבדעה, אלא שותפות פעילה דרכה אתה גם נוכח בקיומו של שדה המשמעות, וגם תורם לו בפועל.

כעת אפשר גם להרחיב ולדבר על אותה שאיפת אחדות במונחים של יופי, איכות, אצילות, חוכמה, וכן הלאה. ערכים שהם לא ערכים נורמטיבית גרידא, אלא ביטוי לאותה רגישות לשדה המשמעות ולמגמת האחדות. היד הנעלמה היא ביטוי לעקרון הסדר הזה שאתה שותף לו באופן פעיל. אין זה גורם זר, אלא חלק ממגמת האחדות שאתה מנכיח. אינך נשען על משהו תיאורטי – אתה נשען על משהו שאתה יכול לחוש את התעצמותו תוך כדי הישענותך עליו.

## 96.

זהו סוג אחר של ביטחון מאשר הביטחון ההישרדותי. הייתי אומר שאלה שני מקורות שונים לביטחון. מקור אחד הוא **הבעלות** ומקור שני הוא **השליכות**. מקור הביטחון בתרבות אידיאלוגית הוא הבעלות שהיא גם **האחיזה בעתיד**. מקור הביטחון בתרבות דיאלוגית הוא השליכות שהוא גם **השחרור של העתיד**. לסמוך על שדה המשמעות זה לסמוך על היד הנעלמה. לנסות לעגן את שדה המשמעות **בדקדוק קפדני** זה להחליף את האמון בשליכות בהיאחזות בבעלות.

## אחרות

97.

ומכאן קלה הדרך אל ההסכמה הבאה:

### הסכמה 24 : כבד את האחרות

שהיא מעין הסכמת ייסוד של המרחב הדיאלוגי, ובעצם קובעת את ההבחנה בין מרחב סימביוטי-מכני של תודעה אחת, לבין המרחב הדיאלוגי של ריבוי-תודעות.

“כבד את האחרות” הוא ההזמנה להתייצבות במרחב הדיאלוגי.

ב“אחרות” הכוונה היא גם לאחר האנושי – לזולת – אבל גם למה שהוא אחר באופן גורף יותר כמו בעלי חיים וצמחים, העתיד, הסדק, התהום שבמרכז המעגל, ובאופן כללי כל מה ששונה מן השדה של הדומה, ועד אל האחרות הטמירה, היסודית, הסודית.

כבד את האחרות, זו שמחוצה לך וזו שבתוכך. שחרר את הצורך שהכול יהיה דומה לך, מעוכל ומעובד במונחים ובמושגים שהם חלק ממך. כבד את האחרות. אל תאזן לכבוש אותה.

הסכמה זו מזכירה את ההסכמה לכבד את השונות (2), אבל שונה ממנה בדגש.

## עבדות

.98

הרבה מן ההסכמות שהובאו עד כאן, ובכלל זה "כבד את האחרות", יכולים להתכנס להסכמה הבאה:

### הסכמה 25: אל תשעבד את הזולת

זו הסכמה פרגמאטית יותר מן ההסכמות האחרות והיא מורה על איסור של כל סוגי השעבוד. לא רק העבדות השקופה לעיין, אלא גם הדרכים היותר מורכבות ונסתרות שבהם אנו משעבדים את זולתנו. למשל, אפילו עניין זה של לתת בלי לקחת, יכול להיות פשוט היבט אחר של "אל תשעבד" – ובכלל זה כל דרכי המניפולציה האחרות שבהם אנו קושרים את הזולת והופכים אותו לאובייקט בסיפור העצמי שלנו.

.99

בכל זאת, בהצהרה של הסכמה זו אני רוצה לכוון לאותם היבטים יותר מעשיים של שיעבוד. ולבטל את כל אותם מצבים מעשיים שבהם אנו משתמשים באחרים לצורך תכלית מנותקת מהם. הרבה יחסי עובד מעביד, שבתרבות אידיאלוגית יכולים להיחשב כשרים, מאבדים כאן את הלגיטימציה שלהם.

אל תשעבד – כלומר: אל תשעבד את גורלו, ואל תשעבד את ייעודו. ובעיקר אל תשעבד את כוחו היוצר להפוך גורל לייעוד. פקידה שיושבת משועממת במשרד כדי למלא פונקציה בתוך הייעוד של אדם אחר, אף על פי שבחרה בכך מרצון ומתוך שאיפה להגשים את ייעודה שלה (למשל להרוויח כסף כדי לפרנס את משפחתה) בכל זאת משועבדת, מכיוון שבמסגרת עבודתה, וביחסיה עם מעבידה, היא משמשת רק אובייקט להגשמתו שלו. הוא אינו רואה ואינו מכבד, ואינו מטפח את ייעודה שלה כמי שיש לה תכלית משלה. היא ה"עובדת" שלו. כך הוא מתייחס אליה וכך היא מתייחסת לעצמה. זה לא אומר

שלא יכולים להיות פקידים במשרדים של אנשים אחרים. אבל לצורך העניין, עדיף לראות אותם תמיד כשותפים עצמאיים, התומכים זה בייעודו של זה, באופן כזה שאיש אינו משחית את זמנו באי־נוכחות. אכן, זה דורש לשנות מן הייסוד את יחסי עובד־מעביד, ולהשתית אותם על יסוד חדש – אי־שעבוד.

## מנהיגות, סיפור וצורה

### 100.

גם בקבוצה דיאלוגית יש מקום למנהיג, ונכון לומר עליו שהוא מציל את הקבוצה מרודנות כמו בכל קבוצה אחרת.

וחשוב לדייק את אופיו של המנהיג כמי שמנהיגותו נעשית מתוקף קהילתו, ושעיקר מהותו הוא שירותו את הקהילה ולא השירות של עצמו. במובן הזה, קיומו של מנהיג לא בא להחליף את שדה המשמעות של הקבוצה, ולא בא לשים ערך סותר במקום התפיסה האנרכיסטית של היד הנעלמה – אדרבא, הוא חלק מעקרון הסדר הספונטאני של התארגנות דיאלוגית.

### הסכמה 26: כבד את המנהיג

כבד את המנהיג זה בו זמנית יותר ופחות מאשר "הישמע להוראות המנהיג" – התוויה שמתאימה למסגרות אי-דיאלוגיות.

יותר, שכן, נדרשת כאן יותר מאשר אי-הפרעה פסיבית וסבילות לנחיצותו – מדובר על כך שאתה חלק מיילודו של המנהיג, בברכתך הוא קיים. לא די שלא תפריע לו – עליך להפריע לו באופן מברך – להתמסר אליו, להכשיר אותו למנהיגותו בברכתך.

ופחות מדי, שכן באמת העניין הוא לא להישמע להוראות, ופעמים אפשר שדווקא לא תישמע להוראותיו – ובכל זאת אתה מכבד אותו, ואת תפקידו החשוב בתוך הקהילה, ומבין את תפקידו בתוך המרקם של שדה המשמעות הקהילתי.

### 101.

אפשר גם שיהיו מנהיגים רבים לעניינים שונים, ומנהיגים מתחלפים, במתכונת של **מנהיגות מעגלית**. אולי היה מדויק יותר לכתוב "כבד את המנהיגות" או אפילו "כבד את עקרון המנהיגות", ובכל זאת חשוב לי להשאיר זאת כך, בגוף יחיד, כדי לציין את הזיקה האישית והאחריות האישית. אמנם נכון שהכבוד מופנה לעקרון המנהיגות ולסדר החברתי



הקשור בו, אבל בשל הסכנה שה"סדר החברתי" יהפוך לסיפור אידיאולוגי חדש, חשוב לי להשאיר זאת כך – כבד את המנהיג – איש של ממש.

## 102.

אף על פי שבתפיסה הדיאלוגית ל"סיפור" יש מקום מוגבל, מהיותו מגלם אידיאולוגיה המצדיקה קשירה ושיעבוד. הנה, היא אינה יכולה לבטל את העובדה שהסיפור מהווה גורם בזהותנו העצמית. לכבד את הסיפור זה לא אומר להשתעבד אליו, אבל כן לכבד את מקומו ותפקידו בחיי אדם.

### הסכמה 27: כבד את הסיפור אבל אל תשתעבד לו

אבל ייתכן שכבוד לסיפור אומר דבר עמוק יותר מאשר רק להכיר במוגבלות האנושית. ייתכן שכבוד לסיפור הוא גם ההבנה ששום דבר אינו סתמי, ואותה צורה סיפורית, שבהקשרים אחרים אולי היינו ממהירים לפזר אותה, מכילה אמת משלה. נכון, היא שייכת לצד הקליפה, אבל הקליפה, מלבד נחיצותה, אומרת גם דבר מה עמוק יותר. ואם כן, אל תמהר לבטל אותה, תקשיב למה שהיא אומרת, תן כבוד לקיומה.

אם פגשת אדם שחי בצל סיפור המנתק אותו מן הממשות, סיפור של טכס וכבוד המביא עמו סבל רב, אל תמהר לזרוק את הסיפור, לסיפור הזה יש תפקיד משלו, במקום להשליך אותו מעל פניך – עשה לו פרשנות מבריא. ממילא הוא לא יסתלק רק מכיוון שאתה חפץ שיסתלק. הסיפור, כמו כל דבר אחר, זקוק שיקשיבו לו, שיכבדו אותו, ורק כשהוא מגיע למקומו, הוא גם יכול לשחרר את רודנותו.

## 103.

ומה שנאמר על הסיפור במובן הכללי, ראוי גם לומר על הסיפור במובן האישי – אותה הגדרה עצמית של הזולת, אפילו היא רק לבוש, ראויה לכבוד. בניגוד לגישה שהייתה ממהרת לנתץ את הקליפה, כדי לחשוף את ה"אמת", כאן ישנה סובלנות עקרונית לאופן שבו בוחר כל יחיד

להציג את עצמו, ובכלל זה לאותו "מעמד" ומיקום חברתי שהוא תופס.  
ואם כן:

### **הסכמה 28: כבד את ההגדרה העצמית של זולתך**

לכבד את הצורה זה לכבד את הסיפור, ואת מקומו בתוך היצירה.  
אפילו הייתי אומר, לכבד את הצורה, זה לכבד את אי־היצירה. שגם  
לזה יש מקום בתנופה הכוללת של היצירה.

ושוב, לכבד זה לא בהכרח להסכים.

## שייכות

### 104.

התארגנות דיאלוגית כוללת, כנראה, את ההסכמה הבאה:

#### הסכמה 29: אל תגנוב

אלא שמובנה שונה מן המקובל.

שאלת הבעלות היא שאלה מורכבת הדורשת התייחסות רחבה יותר ממה שאני רוצה לפנות בחיבור זה. מה שנאמר כאן בהמשך הוא המעט הנדרש כדי להבהיר את העברת הדגש ממושגים של **בעלות** למושגים של **שייכות**.

### 105.

בהכללה, ניתן לומר שבעלות היא עניין של **הסכמה חברתית** ונועדה למזער את החיכוכים בגבולות הבעלות. מצד עצמה היא לא אומרת דבר על **המהות הפנימית**. היא נותרת בקליפה: דבר הוא בבעלותך מתוקף הסכמה חברתית שהוא שלך.

אבל מה מקור הבעלות הזו? האם משום שמצאת ראשון? האם משום שהמצאת? שיוזמת? שטרחת לעשות? שהשקעת זמן? שאתה דואג לו? מאין יונקת הבעלות את תוקפה הממשי?

בדרך כלל ההצדקות הללו רלוונטיות רק מתוך ניסיון למצוא **מנגנון ממוזער חיכוך** שיצדיק הכרעות בעלות בגבולות הלא ברורים, אבל מצד עצמו מושג הבעלות הוא מושג צורני: **דבר הוא בבעלותך כאשר ההסכמה החברתית קבעה שאין לאחרים אפשרות לתבוע את בעלותם עליו**. או בניסוח מקוצר: הוא בבעלותך כל עוד הוא לא יכול להיות בבעלותם של אחרים.

אלא שהגדרה זו, שהיא כולה צורנית ונעדרת תוכן, משאירה את המושג בערפולו. אפשר לקבל מושג עד כמה הבעלות אינה מובנת מאיליה דרך שתי הדוגמאות הבאות:

בבעלותו של מי המוצר שייצרת כשאתה עובד במפעל של מישהו אחר? התרבות ככלל תקבע – של בעל המפעל – אתה רק עובד שלו. אבל למה בעצם? האם יש לכך סיבה פנימית, או שמא זו רק הכרעה בדיעבד, מכיוון שצריך היה להכריע, וכל הכרעה אחרת הייתה מעוררת בעיות?

מדוע דווקא אדם מסוים הוא בעליה של חלקת קרקע? ברור שהיושב על קרקע, נמצא בקצה השרשרת שבסיסה בגניבה – היה שם מישהו שהפקיע פיסת אדמה מרשות הכלל וקבע – האדמה הזו שלי. ומאז הגנבה הזו מועברת בירושה.

אלה לא דוגמאות שוליות, הן רומזות על בעיה עקרונית ומהותית יותר של כל פירמידת הבעלות בתרבות שלנו. מה מעמדו של הון הנמצא בידי של מישהו, כאשר על פי כל קנה מידה הוא תוצר עבודתם של אנשים רבים, שההון הזה לא בבעלותם?

מכל הטעמים הללו היה עדיף להישען על ההסכמה הבאה:

### הסכמה 30: אל תפריע לשייכות של מישהו אחר

אלא שאין בהסכמה הזו כדי לבטל את ההסכמה הקודמת – אל תגנוב – אם כי היא כן יכולה לפרש אותה באופן חדש.

בעוד שבעלות היא עניין צורני המגדיר יחס חד-כיווני בין הבעלים לרכוש – רכושך שלך אבל אתה לא שלו – שייכות היא יחס איכותי ודו-כיווני – הוא שלך ואתה שלו.

מלכתחילה קבענו את ההסכמה לא לפגוע במקור זרימת היצירה של זולתך, שהוא צורה מורכבת לומר – אל תפגע בזולתך. וכעת יש לפרש

את שלושת הקומות של פגיעה זו – אל תפגע במקור, אל תחסום את היצירה (את הפעילות), ולבסוף – אל תפריע לשייכות שתומכת בפעילות זו. אלה בעצם שלושת קומות הפעילות: אדם פועל בעזרת כלים וחומרים, להגשים את תנופת היצירה שיוזמתה הוא במקור העלום. לא לפגוע באדם, זה להימנע מפגיעה בכל התנועה הזו, וממילא גם ביחס השייכות שלו לאותם דברים שבעזרתם הוא פועל בעולם. או בניסוח אחר, ה"אל תגנוב" הוא דרך אחרת לומר "אל תפגע", כאשר אנו מבינים את האדם שניתן לפגוע בו, לא כ"משהו" (כלומר כסוג של נכס בעלות), אלא כתנועה של יצירה. אל תפגע באדם שהוא יוזמה, יצירה, והחומרים המשמשים ליצירה זו.

דרך הגדרה זו אפשר להבין מה עושה דבר לשייך לך (להבדיל מאשר "בבעלותך"): כל דבר שהוא חלק מן המצע לפעילותך.

## 108.

בניסוח אחר – דבר הוא שלך מתוקף שייכותך אליו – משום שהוא חלק ממרחב יצירת המשמעות שלך. לדוגמא, אם אתה בונה בעזרת פטיש – הפטיש הוא שלך. והגדרת שייכות זו שונה מהגדרה ההסכמה החברתית שהיא רק צורנית. אמנם גם כאן נרצה ללוות זאת בהסכמה חברתית – בקליפה של בעלות – אבל רק במידה והיא משרתת את השייכות, ובכל מקרה לא כאשר היא פוגעת בה.

אם רוצים, אפשר להציב במרכז הסכמה יחידה:

### הסכמה 31: אל תשקר

הסכמה זו מבקשת לשמור על הקוהרנטיות והאיזון של שדה המשמעות הקבוצתי. זו הנחת הייסוד של קיומו. שדה המשמעות קשור במידה רבה למה שאנו מבינים שהאחר מבין שאנחנו מבינים, וכל ההשתקפות ההדדית הזו יכולה להתקיים כזרימה מברכת, כאשר אין סייגי שקר בתוכה.

"אל תשקר" קשור, כמובן, לרובד המילולי של שדה המשמעות – שהוא רובד מרכזי בקיומו, אבל גם הולך עמוק יותר מן הרובד המילולי, ומקיף באופן זה גם את המימדים האחרים של שדה המשמעות החברתי (כלומר, "אל תשקר" אינו רק עניין מילולי).

כך, למשל, "אל תשקר" הוא לא רק כלפי חוץ, הוא גם כלפי פנים, בין היתר בנכונות להקשיב לריבוי הקולות הפנימי, להסכים להרגיש את מה שאתה מרגיש ולבטא הרגשה זו בלי להעמיד פנים שאתה לא מרגיש את מה שאתה מרגיש.

בעבר כבר התבטאתי שאם היו שומרים רק על הסכמה זו – לא לשקר – הייתה נעלמת הרודנות מן העולם. שהרי כל שקר הוא במובן מסוים הצהרה שאין לי ולאמת שלי מקום בעולם, זהו מעשה של גרוש, שמעמיד במקום המנהיגות את הרודנות.

"אל תשקר" במובן הזה, הוא ביטחון, כשם שהשקר הוא משבר אמון בסיסי. בפרט כשאנו מבינים שעיקר האיום לביטחון צומח מתוך הקבוצה – מקריסת שדה המשמעות שלה, הנובע מפעולתם של יחידים.

זה צריך להיות יסוד לכל התארגנות דיאלוגית, ובלעדיו אי-אפשר.

## בריתות

### .111

אולי אחד הכוחות ההרסניים ביותר בתוך קבוצה הוא המקום שבו חוברת חבורה אחת נגד יחיד. לא רק מפאת הנזק שנגרם לאותו יחיד במקרה מסוים זה, אלא גם מפאת זה שעצם האפשרות הזו והפחד ממנה מזמינים ליצור מנגנונים מחשקים שגדול נזקם.

אתה יכול, באופן אישי, להתמודד עם אדם אחד, אבל ברגע שכמה אנשים חוברים נגדך אתה חסר אונים, ומחשש האפשרות הזו, אתה רוצה להקדים תרופה למכה – תרופה שהיא בעצם מכה שמזמינה "תרופה" מאחרים מולך, וכך במעגל המזין את עצמו. לכן בפשטות ומראש:

הסכמה 32: אל תעשה ברית נגד זולתך (אל תבגוד)

### .112

כל דיבור רכיל על זולתך יכול להיכנס לקטגוריה הזו של "ברית נגד זולתך". כל דיבור רכיל, בעיקרון, יש לו את המבנה של הפיכת מישהו למשהו. כשאתה הופך מישהו למשהו, גם כשאתה לבד, אתה בעצם פועל כנציג של סיפור. הרי כל העניין ב"היות משהו" הוא אימוץ פרספקטיבה של קהל כללי. אינך יכול להפוך מישהו למשהו באופן אישי, במפגש חי ונוכח, אתה חייב לסגת אל תוך ה"ציבור" שכביכול אתה מדבר בשמו. וכך, גם אם אתה לא חובר בפועל לחבורה, אתה עושה זאת בפוטנציאל. אולי רק בדמיוןך, אבל דמיוןך הוא חלק מן המציאות ויש לו השפעה על העולם.

אם כן, אמור "אנחנו" רק כשאינך מתכוון לפגוע במישהו אחר.

וזה עקרון חשוב ובסיסי שמתוכו צריך להיות מקובל ומוסכם שכאשר אתה נעשה חבר של מישהו אחר זו לא בגידה.

### 113.

לא רק קיומה של הסכמה זו בפועל חשוב, אלא גם הצהרתה המודעת – אתה נמנע מלעשות ברית נגד זולתך כאשר אתה יודע שגם האחר ימנע מלעשות ברית נגדך, שזה חלק מן הנורמה, ואתה יכול לסמוך עליה. ובכל אופן, גם אם יש אפשרות שהאחר בכל זאת יפר הסכמה זו, זה יהיה סותר נורמה, והיד הנעלמה (או שדה המשמעות של הקבוצה) תפעל לתקן זאת, ובכל אופן הדבר לא דורש ממך פעולה של הקמת ברית נגד הברית שנגדך. זה לא תפקידך. אתה, עשה את שלך בעצם זה שאתה מסרב להקים ברית נגד זולתך, לא משנה מה הן הנסיבות. ומשאייר לזולתך לשאת באחריותו שלו. אין צורך שתשגיח עליו.

רק על רקע זה, אפשר להבין במלוא העומק את האפשרות שחברות של חברך עם מישהו אחר איננה בגידה בך. אדרבא, אתה מבין שהסיבה היחידה שלהם לחבור יחדיו, זה כדי לאהוב אותך יותר. וזה כך, מכיוון שבעולם שלנו, אם אתה לא נגד מישהו, אתה בעדו.

### 114.

יוצא מכלל זה הוא האכיפה הספונטאנית – אותה התערבות ספונטאנית של קבוצה נגד מפר חוק. אלא שגם כאן צריך לציין את מוגבלותן, נדירותן, שקיפותן, ובעיקר את היעדר המנגנון העקרוני המוכן מראש של אכיפות מסוג זה. אכיפה ספונטאנית לא מתחילה בהתלחשות מאחורי הגב, בהפיכת מישהו למשהו, ביצירת ברית שמבוססת על תחושת חולשה של המתאגדים. זו התעוררות של משבר, הרבה פעמים מנוקזת דרך המנהיגים, ומבוססת על ההסכמה לא לקבוע מנגנון לאכיפה ספונטאנית.



## מעגל של בני-חירות

.115

ולבסוף, הרבה מן ההסכמות שהוזכרו כאן יכולות להתכנס להסכמה אחת:

**הסכמה 33: כבד את החירות (של זולתך ובכלל)**

והדיוק של הסכמה זו, יאפשר להאיר בהקשר המיוחד הזה הרבה מן ההסכמות האחרות. זה קשור להבחנה בין חירות שהיא חירות מרחבית (הייתי אומר אפילו חירות של בעלות) לבין חירות יצירה. הדגש שלנו הוא על **חירות היצירה** – זו החירות שאנו מתבקשים לכבד, ואשר ממילא תשליך גם על החירות האחרת.

משמע, כשאנו מבינים את החירות לא כחופש לעשות כל מה שרוצים, אלא כחופש של הרצון עצמו לפעול כחירות. זו חירות היצירה (חירות הדיאלוג).

אדם לא ממצה את החירות שלו בחלל ריק, אדרבא, חלל ריק לא מאפשר לו לרצות, לפעול, להגשים את ייעודו. בחלל ריק אין חומר גלם לחירותו. אולי איש אינו עוצר בעדו למלא את רצונו אבל הוא דווקא זקוק למישהו שיהיה שותף בשיחה, כי החירות שלו היא לא חירות ריקה – היא חירות השיחה.

.116

אתה חלק מן החירות של זולתך.

לא תוכל להתעלם מכך. זה שאתה לא מפריע לו אינו מספיק כדי לבטא את הכבוד שלך לחירותו – אתה צריך להפריע לו באופן מברך. משמע, להסכים להיות חלק מחירותו, לא משעבדו. ואתה עושה זאת כשאתה מסכים לחבור למעגל דיאלוגי ומכבד את ההסכמות.

## סיכום ההסכמות

.117

ואחרי כל המסע המבאר הזה אני רוצה לרכז כאן את כל ההסכמות. כמו כל מערכת מורכבת גם כאן ההסכמות מייצרות מארג של חיבוריות, ולא יהיה נכון לבודדן זו מזו. כל הסכמה מקבלת את מלוא עומק משמעותה על רקע ההסכמות האחרות, וכל ההסכמות ביחד מרכיבות את מארג ההתארגנות הדיאלוגית.

**הנה, כך נראות כל ההסכמות הללו ברצף:**

הסכמה 1: היה סבלן למפרי חוק

הסכמה 2: כבד את השונות

הסכמה 3: לא קובעים מנגנון להתערבות ספונטאנית

הסכמה 4: למעט את העיסוק בהסדרה

הסכמה 5: עשה עיתים ללימוד מדיטציה ונוכחות

הסכמה 6: כבד את ההדדיות המורחבת ופעל למימושה

הסכמה 7: כבד את נורמות הקבוצה

הסכמה 8: אל תתעלם

הסכמה 9: אל תעלם

הסכמה 10: תסכים להפריע

הסכמה 11: אל תפגע במקור זרימת יצירתו של זולתך

הסכמה 12: הימנע מסיכום זולתך

הסכמה 13: אל תהפוך מישהו למשהו.

הסכמה 14: כבד את אלוהי זולתך.

הסכמה 15: כבד את הסתירה

- הסכמה 16: כבד את התהום
- הסכמה 17: אל תעצור אדם ביצירתו
- הסכמה 18: הבט על זולתך בעין טובה
- הסכמה 19: אל תיקח אחריות עודפת על זולתך
- הסכמה 20: אל תגנוב את היוזמה
- הסכמה 21: צא לחופשי.
- הסכמה 22: כבד את העתיד כך שיברך את ההווה
- הסכמה חלופית ל22: כבד את ההווה באופן שיברך את העתיד
- הסכמה 23: אל תבטיח, אבל כבד את התחייבויותיך
- הסכמה 24: כבד את האחרות
- הסכמה 25: אל תשעבד את הזולת
- הסכמה 26: כבד את המנהיג
- הסכמה 27: כבד את הסיפור אבל אל תשתעבד לו.
- הסכמה 28: כבד את ההגדרה העצמית של זולתך
- הסכמה 29: אל תגנוב
- הסכמה 30: אל תפריע לשייכות של מישור אחר
- הסכמה 31: אל תשקר
- הסכמה 32: אל תעשה ברית נגד זולתך (אל תבגוד)
- הסכמה 33: כבד את החירות (של זולתך ובכלל)

## 118.

לא כל ההסכמות באותו מעמד. רבות מהן מקננות אלו בתוך אלו, מצטלבות אלו עם אלו, ובכלל נמצאות ברמות שונות, חלקן נדמות מרכזיות יותר ומבוססות יותר מאחרות, אבל בסך הכול נדמה לי שביחד, לפחות באופן פרגמטי אם לא באופן פורמאלי, הן יכולות לתת כיוון לחבר חדש הנכנס להתארגנות דיאלוגית.

ויש מובן שבו כל אחת מהן, אם מתעמקים בה, היא **כל התורה כולה** על רגל אחת. וכל אדם יכול לבחור את ההסכמה המרכזית שעוזרת לו לדייק את היחס הדיאלוגי, ולתרום את חלקו למעגל.

## 119.

בתנאים הללו – כל אדם בהתארגנות דיאלוגית הוא בן־שיח, מרחב של אינטימיות, הזדמנות ליצירה. הוא לא האדם להתארגן מולו ולנהל אתו יחסים – כלומר **"אויב מבוית"** – בראש ובראשונה הוא אדם להתרגש אתו – כלומר, **"ידיד פראי"**.

وهוא המשמעות העמוקה של "כל ישראל חברים".

האם ניתן כעת לקחת את כל זה ולגזור את השלכותיו להתארגנות דיאלוגית שהיא יותר רחבה ממספר עשרות חברים? האם למשל אפשר לחשוב על עיר או מדינה שמתנהלת כך?

## לאן הלאה

נדמה לי שלא די לראות כיצד קבוצה יכולה להתארגן דיאלוגית, צריך גם לראות איך קבוצות דיאלוגיות יכולות להתארגן זו עם זו, ולמעשה ליצור מחזור הסכמות הנוגע ליחס לקבוצות אחרות. גם בזה לא יהיה די, צריך יהיה לראות גם איך קהילות של קבוצות, מתארגנות מול קהילות של קבוצות אחרות. וגם כאן לנסח מחזור של הסכמות. ואני חושב שברמה שלישית זו אפשר כבר לעצור. מה שננסח עד כאן, ימצא את האפשרויות האחרות של התקבצויות אנושיות, והוא ייתן מענה ל"אנושות דיאלוגית".

יהיה צורך גם לנסח הסכמות שקשורות למה שאינו אנושי – לחי, לצומח, ובכלל לעולם. וכמובן, באופן עמוק זה משתית גם את האנושי.

בדרך נצטרך לראות איך מתרגמים הסכמות אלו לעקרונות מעשיים הקשורים לכל תחום ותחום: להתארגנות כלכלית, להתארגנות משפחתית, להתארגנות יישובית, להתארגנות בריאותית וכן הלאה.

וראוי לשוב ולהזכיר, שאף על פי שאני מדבר על הסכמות שמבטאות סדר שמגיע באופן ספונטאני כאשר אנשים מוסרים את עצמם לרוח הדיאלוג, **ניסוחן המוצהר אינו מיותר**. הן בנושא של לימוד ודיוק, והן משום שחלק מן היציבות והאיזון בכל מערכת חברתית קשור לשתי ידיעות: האחת **שאחרים גם הם מסכימים** ומקיימים נורמה נתונה. והשנייה, **שהאחרים מצפים ממך** לקיים את הנורמה. וכך, השקיפות והניסוח של הדברים, הוא חלק ממה שמכונן את השותפות ביניכם.

ויחד עם זאת, כמו שכבר אמרתי מספר פעמים, התוקף של הסכמות אלה חייב לינוק ממקור שהוא גבוה יותר מזה החברתי, וכך לאפשר לך, למרות מה שנאמר בפסקה הקודמת, לקיים אותן בלי תלות במה שאחרים מקיימים או לא מקיימים, מצפים או לא מצפים. זה חלק מן ההתייצבות הדיאלוגית שלך, החלק שלך, האחריות שלך.